

POST-NORMAL ZAMANLARDA BİLİM TEORİSİ – BİLİM KAVRAYIŞI İLİŞKİSİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 71, Yaz 2020, ss. 46-78.

Hakemleme: 02.05.2020 | Kabul: 13.05.2020

Ömer Faik ANLI*

Epistemolojik araştırma 'dünya'dan başlar; ontolojik araştırma ise 'epistemoloji'den başlar. Bu hipotetik ilke tüm felsefe tarihi için geçerli olsa da günümüz felsefesi için bir kez daha 'bilgi'yi ayırt edebilme problemi vurgulu biçimde öne çıkmaktadır. Günümüzde sosyal bir çelişki yaşıyoruz; bilgi üretimi ve ona erişim olanaklarının görülmemiş oranda artışı ile 'cehalet'in yükselişi eş zamanlı vuku bulmaktadır. Gerçeklik tasarımının belirsizleştiği, değerlerin tartışmalı olduğu, ciddi sonuçlar doğurabilecek, öncelikli ve önemli kararların alındığı hallerde bilimin toplumsal meselelere uygulandığı alan 'post-normal' olarak adlandırıldığında, içerisinde bulunduğumuz koşulların bu tanıma uyduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna bağlı olarak epistemolojik soru evrildiği haliyle bir kez daha *gerçek bir araştırmanın tematik sorusu* haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, felsefe, neo-Kantçı bir yönelimle bir kez daha bilgi ve eylemi mevcut halleriyle mümkün kılan transandantal koşulları araştırma ve tespit etme yoluna girmiştir. Ancak yola çıkışta içerisinde bulunulan kavramsal-lingüistik oyunda bilginin kendisini bildiğimize dair yükselen dogma, 'bilgi' ve onunla ilintili olarak 'bilime/bilimselliğe' dair soru sormanın 'gereksiz' addedilmesine neden olmaktadır. "Zaten herkes bu kavramı sürekli kullanır ve onunla ne demek istendiğini hep anlar"¹ denilerek² üzeri örtülen bir 'kavram'. Bu bağlamda, bilim ima-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, omeranli@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5621-5145

1 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, Çeviren: Kaan Ökten, İstanbul 2018, s. 20.

2 Elbette ki burada Heidegger'in 'Varlık' ve 'Varlığın anlamı' üzerine ifadeleri teorik bir şiddetle dönüştürülerek, Heidegger'e rağmen 'bilgi' üzerine yansıtılmaktadır. Bu bağlamda bir 'yanlış anlama'yı başlangıçta önlemek için belirtilmelidir ki Heidegger'in ontoloji ve fenomenolojiyi felsefenin diğer disiplinle-

jinin (imgesinin/kavrayışının) hakkında olduğu, tahrif ederek ya da kısmen veya tam olarak yansıttığı şeyin (bilimin gerçekliğinin) üstünde, kendine özgü bir ‘yaşamı’ olduğu da dikkate alınmalıdır. Hakkında olduğu veya yansıttığı gerçeklikten farklılaşmış bir imajın, özellikle ona dayalı oluşturan/ oluşturulacak bilim politikaları dolayısıyla bilimin yeniden üretimine de etki edeceği kuşkusuzdur. Tam da bu noktada, bilim imajının bilimin gerçekliğine uygun olup olmadığına dair bir sorgulamanın kendisinin, bilimin gerçekliğine dair tanımlanmamış ‘ham-veriler’, ‘saf-gözlemler/kavrayışlar’ üzerinde değil, toplumsal bütünlüğün bağlamı aracılığıyla yapılanmış veriler, sözcükler - klişeler, kavrayışlar üzerinden çalıştığını unutmamak gerekir. Özellikle politika kararları oluşturulurken, ‘bilgi’nin toplumsal söylem içine nasıl sokulduğu üzerine bir analiz kaçınılmazdır.

Bu noktada belirtilmelidir ki hiç ‘kimse bilimi/bilimselliği bilmiyor’ ya da tanımıyla ve hatta mevcudiyetiyle çelişkili biçimde ‘bilimde/bilimsellikte gizemler var’ gibi bir yargı söz konusu değildir. Kast edilen meta-düzeyde bilimin/bilimselliğin teorisinin oluşturulması konusundaki tamamlanmamışlıkla birlikte, kamuoyu ve politika yapıcılarının zihinlerindeki (ve / veya dil oyunlarındaki) bilime dair yanlış-imajların kolaylıkla ayırt edilemeyecek biçimde iç içe geçmiş olduğudur. Bilim insanları ise, yine tanım gereği, elbette ki bilimi/bilimselliği uygulamayı çok iyi bilmektedirler; zira bilim kurumunu sürekli olarak yeniden üretenler onlardır. Ancak meta-düzeyde (yani gerçekliği bilimsel olarak ele almak değil; bilimi/bilimselliği teorik olarak ele almak söz konusu olduğunda) bilim insanlarının üretimi oldukça sınırlıdır (‘yapıyorlar, ama bilmiyorlar’). Ayrıca en azından eski -ama kalıplaşmış- disiplinler sınırlar dahilinde, bilimin/bilimselliğin kendisini teorik düzeyde ele almaya başladıklarında bilim insanı değil, ‘filozof’ olmaktadır. Bu ayırımın kendisi başka bir tartışmanın konusudur. Bu bağlamda “bilmek, teşhis, tarif ve tavih edebilmek demektir. (...) Futbolu bilmek, bu oyunu oynamaktan çok, bu konuda konuşabilmekle ilgilidir. Başka bir deyişle, futbolcular, futbolun *nasıl* oynandığını bilebilir, fakat futbolun *ne gibi* bir etkinlik olduğunu bilemeyebilirler”³ (Fay, 2017: 39). Bu benzetim, bilim insanları için meta-düzeyde kullanılabilir görünmektedir.

İçinde bulunduğumuz dönemde, epistemolojik bağlamda ‘yön belirleme problemi’ ‘kaynak ve üretim problemi’nin önüne geçmiş durumda. Bu yer

riyle birlikte birer disiplin olarak görmeyip, onları “nesnesi ve ele alma minvali bakımından felsefenin kendisini nitelendirmekte” olan *prote philosophia* olarak görmesinden farklı biçimde, makalenin ilk cümlesinden de anlaşılacağı üzere, en azından 20 ve 21. yüzyıl için felsefede bilim teorisine (epistemolojiye) *primus inter pares* payesi verilmektedir.

3 Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, çeviren: İsmail Türkmen, İstanbul 2017, s. 39.

değiştirmenin temelinde bilgi-iletişim-dünyasındaki değişim, ‘bilgi’ trafiğinin hızında ve boyutundaki üssel artış yatıyor. Öyle ki, mal, hizmet, sermaye ve insan gücünün serbest hareketi üzerine kurulu olan küreselleşme, veri ve bilgi trafiğini de kapsamaya başladığında, özellikle internet ile birlikte, tüm avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte, bir yan etki olarak ‘tekten teke – tekten çoğa ve nihayetinde çoktan çoğa’ yayılımı ve buna bağlı ağ yapısını yarattı. Bu ağda açığa çıkan fark “bilginin klasik ekonomide tanımlanmış olan kıt kaynaklar arasından çıkmış olması”dır. Bu durumun davranış açısından getirdiği farklılık, bilgiye gitmek yerine doğru bilginin özümsemesinin daha önemli olması”dır.⁴ Bu, aynı zamanda 2,2 milyar üyesiyle, çoğu sessiz ama takipçi olan ‘vatandaşlarıyla’ sanal bir ülkeye dönüşen Facebook’un ve ‘vatandaş haberciliği’nin mecrası olmakla ‘beşerî problemler üzerine tartışma forumu’ olma özelliklerini bir arada taşıyan Twitter’ın birer baskın mecra, klasik ansiklopedi biçimini ve hatta içeriğini tümüyle değiştirmiş olan Wikipedia’nın ve tüm ‘çöpleriyle’ birlikte Google’ın birer kaynak olarak ‘kullanıma hazır’, ‘el-altında’ şeylere dönüşümüdür. Böylece, hemen hiçbir hiyerarşik filtreleme mekanizması olmaksızın ‘bilgi ve veri yayılımı’ mümkün ve mevcut hale geldi. Habermas’ın yıllar öncesinden tespit ettiği durum, özellikle sosyal medya ile tam anlamıyla realize oldu: “Eskisi gibi çatışmalar sonuca bağlanmalı, çıkarlar dayatılmalı, yorumlar bulunmalıdır -birbirine gündelik dille bağlanmış eylemlerle ve aynı türden görüşmelerle. Ne ki bugün⁵ bu pratik sorunlar geniş ölçüde bizim teknik ürünlerimizin sistemi tarafından belirlenmişlerdir”.⁶ Örneğin, 2009 yılından itibaren Facebook algoritmasında yapılan değişikliklerle, ters kronolojik sırayla yayınlanan haberler/paylaşımlar arasında ‘beğen’ tıklamasıyla destek alanların öncelik kazanmaya başlaması, diğer bir deyişle, öne çıkarılması söz konusudur ve bu algorithmada ‘doğru’ ve ‘yanlış’ haberi birbirinden ayıran/ayırabilecek bir unsur yoktur.⁷ Çünkü bu epistemolojik unsuru bir algoritmaya dönüştürecek bir yöntem henüz mevcut değildir. Bu bağlamda, bilimsel iletişim modelleri dahilinde, bilimsel bilginin doğru ve tarafsız bir biçimde aktarıldığında, kendiliğinden toplum davranışında değişiklik yaratabileceği ve yeni politika önlemleri için gereken desteği sağlayabileceği, bu bağlamda karşılaşılan aksaklıkların nedeninin ‘toplumun bilgiden yoksun kalması’ olduğu yönlü ‘eksik bilgi modeli’ işlevini yitirmektedir. Bu model yerine, ‘diyalog modeli’ ve ‘kültürel dolaşım ve katılım kavramı’, toplumla doğrudan diya-

4 Faruk Eczacıbaşı, *Daha Yeni Başlıyor*, İstanbul 2019, s. 143.

5 Belirtilebilir ki ya Habermas bizim için ‘bugün’e (21. yüzyıl) aittir ya da bizler halen Habermas’ın ‘bugün’ünde (20. yüzyıl) yaşamaktayız.

6 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul 2010, s. 83.

7 Faruk Eczacıbaşı, *Daha Yeni Başlıyor*, s. 204.

log kurmayı esas alırken, alıcılar ve göndericiler (bilimsel bilginin ve hatta ‘bilimsellik’ kavramının anlam aktarımının iki odağı) ‘mesajı’ ve ‘içeriği’ şekillendirme⁸ ve değiştirme konusunda etkileşim halindedirler. “Medya da tüm bu iletişimin meydana geleceği dinamik bir alan sunar. Bu bağlamda (...) mesajların herhangi bir başlangıç ve bitiş noktası yoktur; dolaşım halinde olduklarından, buldukları yere göre şekillenirler”.⁹ Dahası, ‘insanların kendi düşüncelerini onaylayan bilgi kaynaklarını izleme eğilimi (confirmation bias)’ baskın bir alışkanlığa dönüştükçe, ‘doğru’ ve ‘yanlış’ı ayırt edecek bir -epistemolojik- algoritma üretebilmeye en yakın olan Poppercı yanlışlamacılık işlevsizleşmektedir. Fiili pekiştirme, potansiyel yanlışlanabilirliğe ve kanıta dayalı yanlışlanmayı ‘ciddiye alma’ya karşı üstün gelmektedir. Köşeli bir ifade de bulunma riskiyle şu söylenebilir: Psikoloji, epistemolojiye (en azından epistemolojik algoritmalara) baskın çıkmaktadır. Bu durumda da ne tek tek çıktılarının (Higgs bozonunun, gravitasyonel dalgaların vb. deneysel keşifleri, bir kara deliğin fotoğraflanması, genom haritasının çıkarılması, genetik bazlı yapay seleksiyon müdahaleleri vb.) ‘resmedilmesi’ veya daha genel bir ‘bilgi’ ve ‘bilim’ savunusu esas problemin çözümüne isabet edememektedir. Zira her iki durumda da ‘bilgi’ ve ‘doğruluk’ farklı minvallerde varsayılmaktadır. Yapılması gereken meta-düzeğe çıkabilmektir: Kendisi de doğruluk iddiasında olan bir meta-bilim teorisi. Analitik felsefe geleneği içinde özellikle de neo-pozitivizm şemsiyesi altında anti-metafizik bir ortak konumlanmayla en başından çözümleme ötesine geçit vermeyen ve meta-teorilerin ortalıktan el ayak çekmeye zorlandığı bir döneme tekabül eden bu tür meta-bilim-teorileri ya Kıta’dan ya da hareket içerisinde Popper gibi resmi muhalifler ve onların açtığı yoldan geldi.

Bu hat için hemen her bilim teorisinin zaten doğruluk iddiasında olan bir meta-bilim teorisi olduğu rahatlıkla söylenebilir ki, bu durumda mevcutta meta-düzeyde ve refleksif olarak ‘hangisi doğru?’ sorusu kendisini tekrarlamaktadır. Ancak bu çalışmadaki hipotetik girişim, *non-analitik theoria* olarak terimselleştirilen ve odağı doğrudan epistemoloji olmayan teorilerinden eklektik olmayan bir kolajla oluşturulacak alternatif bir meta-teorik zemin açmaktır. Amaçlanan toplumsal bağlamda ve onun dolayımında oluşturulan bilim imajı (kavrayışı) ile bilimin gerçekliğini kendisine konu edinen bilim teorisi arasındaki boşluğu belirleyebilecek teorik bir çerçeve oluşturabilmektir. Bilim teorisi bilimi konu edinirken, ancak Kuhn’un ünlü cümlesinde olduğu gibi içselci (bilim teorisi ve tarihi sınırları içerisin-

8 Dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu olanın içeriklendirme değil, içeriği şekillendirme olduğudur.

9 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşmıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, çeviren: Merve Övenç, İstanbul 2016, s. 235.

de; yani bilim incelemeleri-arası bir düzlemde) bir imaj revizyonu gündeme getirmektedir. Bu bağlamdaki içselcilik için mesele bilimsel değişimin açıklanabilmesidir. Dışsalıcı, yani bilim-toplum ilişkiselliğine odaklanan müdahalede ise meşrulaştırmaya yönelik yankıları Michel Foucault'da da bulunabilecek olan iktidar analizine odaklanmaktadır. Bu analizde iktidarın amaçları ve ilgilerinin tekniğe/teknolojiye 'sonradan' ve 'dışarıdan' empoze edilmemiş olup, her tür iktidar uygulamasının tekniğin/teknolojinin yapısına dahil olduğu tezi neredeyse kendiliğinden 'bilim'e ve 'bilimsellik'e de yansıtılmaktadır. Bu çalışmada her iki yönelimden farklılaşarak, probleme ilişkin ana akım veya analitik bilim teorisinin içselci odağıyla, Kıta'nın özellikle 'iktidar', 'hegemonya' gibi kavramlarla oluşturduğu dışsalıcı odağı askıya alınarak, 'bilim'in ve 'bilimsellik'in ilk elden kavranışından toplumsal doğrulama bağlamına geçişin koşulları konu edinilmiştir.

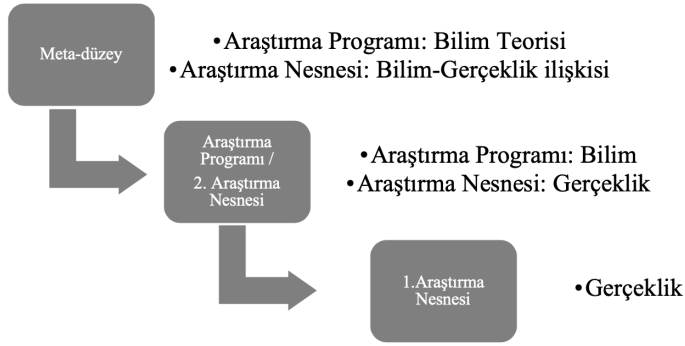
Burada bir yönelim farklılaşması olsa da odağı netleştirmek ve Heidegger'in *theoriasından* Habermas'inkine izlenen hattı belirginleştirmek için, soyutlama düzeyinde 'bu kendiliğindenliği' (Habermas'ın deyişyle¹⁰, "teknik ve iktidarın, rasyonellik ve baskının özgün kaynaşması"nı) iptal etmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, kamusal doğrulama bağlamının ekonomi-politiği bu hatta konu-dışıdır. Üretici güçlerin bilimsel-teknik ilerlemesinin (gelişiminin) kurumsallaşması üzerinden, üretim ilişkilerinin görünmez ve dolayısıyla 'dokunulmaz' kılınmasına eleştirel yaklaşımı içeren bu ekonomi-politik analizi elbette ki önemlidir; ancak epistemolojik vurguyu kaçırma tehlikesi de barındırmaktadır. Kurulmak istenen hat ve bu hat üzerinden oluşturulmak istenen bilim teorisi, üretici güçleri *de* geliştiren bilimsel-teknik ilerlemenin epistemolojik mekanizmasına ilişkindir. Diğer bir deyişle, bu hattaki hedef, mevcut durumu tespit etmek ve açıklamaktır; onu (bilimin yapısını ve tasarımını) eleştirel ve normatif müdahale ile değiştirmek değil.

Kurulacak hat, bilim kavrayışına dair klişeleri ciddiye almak, onları oluşturan ve sürekli üreten hergünlüğe dair analiz birimini netleştirmek ve kamusal doğrulama bağlamını bu birim üzerine kurmanın olanağını aramaktır. Toplum dolayimli eylemlerin anlaşılabilmesi için, "verilerin ulaşılabilir olduğu deneyim sistemi, iletişim içermeyen gözlem değil, dilsel iletişimdir".¹¹ Bu bağlamda, bilimin 'hergünlük-İçerisinde' kavranışı, bilimin epistemolojisine dışsal bir koşul olmakla birlikte, aynı zamanda oluşturduğu dolayimli bilim politikalarını ve eğitimini biçimlendirecek güçtedir. Diğer bir deyişle, bu 'hergünlük' epistemolojiyi etkileyen non-epistemolojik bir kavrayıştır. Zira, bilime ilişkin olanlar da dahil olmak üzere insan davran-

10 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 40.

11 Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul 2018, s. 175.

nışları dil oyunlarının gramerine bağlı bir normlar sistemini ve günlük etkileşimi baz almaktadır. Habermas'ın başka bir bağlamda edebiyat ile bilim arasındaki ilişkide tespit ettiği geniş kapsamlı probleme dair ifadeleri buraya uyarlanabilir: Problem, “teorik olarak değerlendirilebilir bilginin sosyal bir yaşama evreninin pratik bilincine tercüme edilmesinin nasıl mümkün olduğudur”.¹² Çünkü söz konusu olan ‘imlem’ ile ‘anlam’ın ayrışmasıdır. ‘Bilim’in imlemi, onun çalışan epistemolojik mekanizmalarına, anlamı ise toplumsal ve simgesel kuruluşuna dairdir. Diğer bir deyişle, aranan, Şekil 1 ile Şekil 2 arasındaki ilişkiselliği aydınlatılmaktadır.

Şekil 1: İki Nesneli Üç Düzeyli Bilim Teorisi Mantıksal Uzamı

Şekil 2: Üç Düzeyli Toplumsal Bilim Kavrayışı Uzamı

Analistik Müdahale: ‘Post-normal Bilim’ Kavramı

Bu iki uzam arasındaki alışlageldik bağlantı, en azından 20. yüzyıldan bu yana, ‘uzmanlardan yararlanma’ pragmatikliği ile biçimlendirilmiş görünmek-

12 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 79.

tedir. Temel bilimlerden, uygulamalı bilimlere, teoriden teknolojiye doğru olan hat uzmanlar açığa çıkartmaktadır. Böylece bilim talebi uzman talebi ile örtüşür hale gelmektedir. Tam bu noktada bir parantez açılmalıdır: Hem edimsel hem de tarihsel manzara bize göstermektedir ki bilim talebinin kim(ler)den geldiğine ilişkin soru önemli bir araştırma sorusu haline gelmiştir. İngiltere’de Sanayi Devrimi sonrasında başlayan Manchester (yeni iş insanları bloğu/özel sektör) ve Londra (devlet/kamu) ayrışması, “Manchester’ın bugün düşündüğünü Londra yarın düşünecek” sözüyle kristalize olurken¹³, Manchester’ın ve Londra’nın ‘bilim’ taleplerinin de ayrışabilir olup olmadığı (başlangıçta uygulamalı bilimlerde ve sonrasında özellikle sosyal bilimlerde bağlamında) sorusunu beraberinde getirmektedir. Uygulamalı bilimler ve üretim gücü olarak tekno-bilim’in ötesinde, 2010 Middlesex Üniversitesi Felsefe Bölümü’nün kapatılma girişimi¹⁴ ve ‘2015 Japonya Sosyal Bilimleri Kapatma Hamlesi’ örneklerinde kamunun bilim kavrayışına dair belirginleşen bir soru gündeme gelecektir: Bilime en çok ihtiyaç duyan kamu, neden ‘sosyal bilimleri kapatmak’ istemektedir? Bu sorunun olası cevabını oluşturan 20. yüzyıl ‘kamu’ - ‘bilim’ ilişkisi çerçevesi Habermas’ın tespitinde kristalize olmaktadır:

Politik yetki sahibi işverenlerle büyük bilimsel araştırma enstitülerinin uzmanlık sahibi bilim insanları arasındaki iletişim, pratik sorunların bilimsel olarak düzenlenmiş problemlere *tercüme edilmesinin* ve bilimsel bilgilerin pratik sorunlara yanıtlar halinde *yeniden tercüme edilmesinin* kritik sahasına işaret etmektedir.¹⁵

‘Tercüme’ terimi önemlidir; zira özellikle sosyal gerçeklik bir serimleme olarak görünür. Diğer bir deyişle, sosyal gerçeklik simgesel biçimlerin, temsillerin gramatik ilişkileri ile birer anlama ve bilme nesnesi olarak kurulur ve daima kurulu olarak verilir. Yani sosyal dünyayı temsil/imge dünyaları aracılığıyla görünür olan bir ‘gerçeklik’ olarak görür¹⁶ ve bir ‘gerçeklik tasavvuruna’ sahip oluruz. Bu bağlamda, “simgeler [temsiller], daha çok bir dünyanın öznelere görünebilmesinin aşkın koşuludur”.¹⁷ ‘Bilim’ sözcüğü de bu anlamda bir simge/temsildir ve toplumsal kavrayış düzeyinde hergünlüğünde-Dasein için hem ön-verili (el-altında) hem de toplumsal anlamda

13 Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, çeviren: Bahadır Sina Şener, Ankara 2006, s. 203.

14 bkz. Jonathan Wolff, “Why is Middlesex University philosophy department closing?”, *The Guardian*, 2010.

15 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 97.

16 Bu tespit genişletilerek ‘temsil’ fikri üzerinden tüm bilme edimine genelleştirilebilir (bu genişletme için bkz. Ian Hacking, *Temsil ve Müdahale -Doğa Bilimleri Felsefesine Girişte Temel Konular-*, çeviren: O. A. Altınok, İstanbul 2016, s. 172).

17 Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, s. 110.

ön-yapılandırılmış olarak mevcuttur. O halde bağlantı noktasında ‘tercüme’, bir dilden diğerine veya bir dil oyunundan diğerine aktarım fikri açıklayıcı güce sahiptir.

Bu bağlamda, iki uzam arasında (Şekil 1 ve Şekil 2) bir bağlantı kura-bilmeye yönelik Kıta’dan bir *theoria* ve onun kavram setinde potansiyel bir temas noktası söz konusudur. Bu theorianın dili ile çerçevelendiğinde, “hergünkü Dasein’in kendine en yakın dünyası çevreleyen-dünyadır”¹⁸ ve ‘hakikat-sonrası’ (post-truth) böylesi bir *çevreleyen-dünya* ile ilişkiselliği içerisinde, *dünya-içinde-varolan* insanla birlikte mevcudiyet kazanmıştır. Birer yaşam biçimi de olan gündelik dil oyunları aileleri içerisinde ve içerisinden ‘bilgi’ye bakış tam da Heidegger’in “çevreleyen-dünya içindeki ilgilenmelerde kendini gösteren” bir tür ön-tema olan ‘varolan’¹⁹ gibidir. Transformasyon şu şekilde yapılabilir: “Bu varolan [bilgi], teorik [epistemolojik] bir ‘dünya’ bilgisinin nesnesi değildir. Bilakis kullanılan, imal edilen ve benzeri yapılandır. Bu şekilde karşılaşılan bir varolan [bilgi] olarak ‘bilmenin’ bakışına ön tema olarak dahil olur”²⁰. Bu, yani gündelik hayatın içerisinde bilgi ile karşılaşma, yine Heidegger’in verdiği örnekte olduğu gibi, kapıyı açarken kapı kolunu ‘kendiliğinden’, ‘teorik bir bakışın veya yönelimin konusu yapmaksızın’ kullanmamızdan farklı değildir. Bunun politik düzleme ve toplumsal örgütlenme biçimlerine yansımaları bilim insanlarının veya daha kapsamlı olarak bilim kurumunun profesyonel uzmanlık hizmeti verir duruma gelmesinde görülür. Bu yansımada, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “bir yanda bilimsel uzmanların karar veren mercilere ‘danışmanlık’ ettikleri ve bunun tersi olarak politikacıların bilim insanlarını *praxisin* gereksinimlerine göre ‘görevlendirdikleri’ türde dönüşümlü bir iletişim olanaklı ve zorunlu görünüyor”²¹ olsa da “bilim ve politika arasındaki tercüme süreci son aşamada kamuoyunu muhatap alır”²² ve “politikanın bilimselleştirilmesi için *bilimlerin kamuoyu* ile ilişkileri belirleyicidir”.²³

Özellikle olağan-üstü veya dışı durumlarda bu ilişkideki problematik noktalar belirginleşir. Üzeri örtülü bile olsa, gündelik hayatın içindeki epistemolojik unsur(lar) gerçeklikle ilişkinin tematik modeli olduğundan, bu unsurun/unsurların yanlış yapılandırılması / yapılandırılmaları sonuçlarında gerçeklikle bağın kopması gibi bir risk taşımaktadır. Diğer taraftan ant-

18 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 112.

19 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 114.

20 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 114 [vurgu bana ait].

21 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 94.

22 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 101.

23 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 96.

ropojenik iklim değişikliği, COVID-19 pandemisi gibi toplumsal anlamda karar risk derecesinin ve bilgi temelli öngörü belirsizliklerin yüksek olduğu ‘gerçek durumlar’a (küresel ölçekli ve uzun erimli etkili) veya ‘aşı karışıklığı’ gibi ‘yapay olarak üretilmiş’ (çoğunlukla yerel) ve fakat etkileri ‘gerçeklik kaybı’ olan kitlesel-popüler durumlara ilişkin karar alma süreçlerinde çatışan değerler ortamını yaratmaktadır. O halde, ‘gerçeklikle bağın kopması’ riskini minimize ederken gerek olağan bilimin içsel işleyişinde gerekse de toplumla buluşmasında problemler açığa çıktığında ve politika önerilerinde kendiliğindenliğin veya klişelerin işe yaramadığı (“bilim önemlidir” gibi) durumlarda ‘post-modern’ teşhislerden daha işlevsel bir alternatifte ihtiyaç duyulmaktadır: Bunun için Thomas Kuhn’un teorisinden yankı bulan “post-normal” kavramı işlevsel görünmektedir:

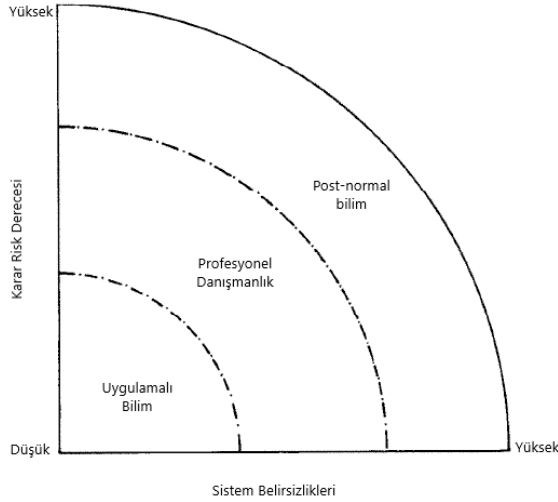
Post-moderniteye alternatif olarak, bilimin işlevleri ve yöntemleri hakkında yeni, zenginleştirilmiş bir farkındalığın geliştirildiğini gösteriyoruz. Bu anlamda, bu çağ için uygun bilim ‘normal sonrası’dır. Bu ortaya çıkan bilim, gelişimine rehberlik etmeye yardımcı olan yeni bir metodoloji geliştirmektedir. Bunda belirsizlik ortadan kalkmaz, yönetilir ve değerler önceden varsayılmaz ancak açıklığa kavuşturulur. Bilimsel argüman modeli biçimsel bir kesinti değil, etkileşimli bir diyalogdur.²⁴

Ancak altı çizilmelidir ki post-normal; tüm bilimi değil, gerçeklik tasarımının belirsizleştiği, değerlerin tartışmalı olduğu, ciddi sonuçlar doğurabilecek, öncelikli ve önemli kararların alındığı hallerde bilimin toplumsal meselelere uygulandığı alanı kapsamaktadır. Bu alan problem-çözüm-stratejilerinde karar risk derecesinin ve/veya sistem belirsizliklerinin arttığı durumları içerir. Sistem belirsizliklerine dair oranlama, problem-çözme stratejilerinde problemin çözümünün belirli bir olgu keşfine bağlı olmayıp doğası/yapısı gereği karmaşık bir gerçekliğin kavranması ve yönetilmesiyle ilgilidir. Karar risk derecesi, problem-durumu ile ilgili tarafların/paydaşların çözüm stratejisine bağlı maliyetleri, çıkarları ve değer-bağlılıklarına dair bir orandır.²⁵ Genellikle karar risk derecesi klasik bilim teorisi terminolojisi içerisinde ‘dışsal koşullar’/‘non-epistemik etkenler’ olarak da adlandırılmaktadır. Bu oranlama skalasına göre, bir problem-durumunun çözümüne ilişkin alınacak aksiyonun ciddi ve geri dönülemez ‘hasara’ neden olma ihtimali varsa ve herhangi bir zararın meydana gelmeyeceğine dair bilimsel bir mutabakat olmadığı durumlar post-normal olarak adlandırılmaktadır. Öyle ki, bu durumda, “bilim politika konularına uygulandığında politika önerileri

24 Silvio O. Funtowicz & Jerome R. Ravetz, “Science For a Post-normal Age”, *Futures*, 25, 1993, s. 740.

25 Silvio O. Funtowicz & Jerome R. Ravetz, “Science For a Post-normal Age”, s. 744.

için kesinlik sağlayamaz ve herhangi bir karar sürecindeki çelişkili değerler, problem çözme içinde bile göz ardı edilemez” hale gelir.²⁶ Tam da bu noktada, “etkileşimli diyalog” bilim içi bir yöntem olmaktan öteye geçer ve müzakere masasına herkesin kendi zihninde farklı birer bilim kavrayışıyla oturup, aynı kelimeleri kullanarak anlaşmaya çalıştıkları bir ‘post-normal’ durum açığa çıkar (bkz. Şekil-3).²⁷

Şekil 3: Problem çözüm stratejileri²⁸

Diğer taraftan tekniğin ve teknolojik gelişmenin somut performansına bakarak bütün problemlere kısa vadede çözüm getire(bile)ceği inancı, benzer bir beklentiye bilim için de doğurmaktadır. Tekno-bilim içerisinde uygulamalı bilimlerin genel olarak ‘bilim’in temsilcisi haline gelmesi, post-normal durum(lar)da kısa vadeli çözümsüzlük veya belirsizlik durumunu bir krize dönüştürebilmektedir. Sheila Jasanoff, bu durumun kökenine moderniteyi yerleştirirken, modernitenin ‘kesinlik’i ulaşılabilir bir durum olarak kodladığını ve belirsizliğin adeta bilgi yoluyla tedavi edilebilir bir hastalık olarak görülerek kolektif eylem için bir tehdit haline geldiğinin altını çizmekte-

26 Silvio O. Funtowicz & Jerome R. Ravetz, “Science For a Post-normal Age”, s. 744.

27 Belirtilmelidir ki karar risk derecesi (dışsal koşulların etki oranı) ile sistem belirsizliklerinin minimum seviyede olduğu temel bilim(ler)den uygulamalı bilim(ler)e ve oradan da profesyonel danışmanlıktan post-normal bilime tedrici bir geçiş söz konusu değildir. Temel bilim ya da uygulamalı bilime dair görünen bir problemten (Kopernik örneğinde [dönemin astronomisine ait gezegenler problemi] olduğu gibi) çok hızlı bir biçimde post-normal bilim koşullarına geçilebilir.

28 Silvio O. Funtowicz & Jerome R. Ravetz, “Science For a Post-normal Age”, s. 745.

dir.²⁹ Karar risk derecesi ve sistem belirsizlikleri profesyonel danışmanlığın sınır bölgesine yaklaşacak biçimde artığında, geniş anlamıyla Bayesçi olasılık durumu açığa çıkmaktadır. Bu durumda “sonuca ilişkin (...) yargıların (bilgi) güvenilirliği ve sağlamlığı iki temel unsura dayanır. Bunlardan ilki, umut bağlamamız için mantıklı sebepler sunan bilinen sebep sonuç ilişkisinin sonucu sınırlandırmasıdır. İkincisi ise, herhangi özel bir durumda bu süreçlerin nasıl işlediğini anlamak için Bayesçi yargıda bulunan kişinin nitelikleridir”.³⁰ Bu nitelik, verilecek kararların (toplumsal veya bireysel kararların) risk derecesi ve sistem belirsizlikleri profesyonel danışmanlığın işler olduğu sınırların dahilinde kaldığı sürece ‘uzmanlık’ üzerinden değerlendirilirken, post-normal durumda dil oyunlarının gramerine bağlı bir normlar sistemini ve günlük etkileşimi baz alan bir tartışmanın konusu haline evrilmektedir. Böylece ‘belirsizlik’ tehdidi post-normal durumlarda yoğun olarak hissedilmekte ve bilimsel belirsizlik ya da kısa vadeli ‘kesin’ çözümlerin yokluğu, ilgili problem(ler)in tartışılmasını eş-zamanlı olarak ‘bilim’in tartışılmasına dönüştürmektedir. Bu tartışmada, meta-düzyer bilim teorisinin konu edindiği ve bilim kurumlarında oluşturulan “bilgiye ve belirsizliğe yönelik (...) sistemik öznel yaklaşımın iyi bir şekilde yönetilmesini garantiye almak için birtakım biçimsel yöntemler ve kurallar”³¹ bağlayıcı işlevini yitirerek, tartışmanın taraflarından biri olmaya indirgenmektedir. Diğer bir deyişle, belirsizlik durumlarında karar vermeye yönelik olarak bilimin geliştirmiş olduğu biçimsel yöntemler, kurallar ve bunlarla belirlenen ‘nitelikli kanıt’ statüsü geniş bir katılım yelpazesinde tartışma konusu haline getirilmektedir. Öyle ki bu durumda tartışılan şey, herhangi bir kanıtın gücü ve/veya geçerliliği değil, neyin ‘kanıt’ olarak kabul edileceği üzerinedir. Post-normal durum(lar)daki bu ‘tartışma ortamı’nın soruları, olgulara ilişkin ve bilim diliyle ifade edilebilir olmakla birlikte, toplum ve politika dolayımına girmeden salt bilimde yanıtlanamayan sorular anlamında bilimsellik-ötesi (*trans-scientific*) olarak³² da adlandırılabilir. Metaforik olarak bu durum, 21. yüzyılda Galileo öncesine dönmek gibidir. 17. yüzyılda ‘gezegenler problemi’ ve ‘gözlem-teori’ ilişkisi ‘bilimsel problemler’ olarak belirse de taraflarından biri kilise ve engizisyon olan geniş yayımlı toplumsal-politik bir mecrada bilimsellik-ötesi sorulara dönüşmüştür. Bu dönüşüm, ‘bilim’in kendisini (daha doğru bir ifadeyle doğa felsefesinin tüm yapısını) tartışma

29 Sheila Jasanoff, “Technologies of Humility”, *Nature*, 450, 33, 2007.

30 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşamıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, s. 108.

31 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşamıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, s. 109.

32 Alvin M. Weinberg, Alvin M., “Science and Trans-Science”, *Minerva*, Vol. 10, No. 2, 1972, s. 209.

konusu haline getirmiştir. Bu sürecin sonuçlarından sadece birisi -modern-bilimsel devrimdir ve gerisi bilime aşkıdır. Bilimsel problemler, kamu politikasını belirleyecek bilimsellik-ötesi meselelere dönüştüğünde ya da onların bir parçası olduğunda, böylesi politikaların oluşturulmasında bilim insanlarının katkıları, soruların salt bilimsel olarak yanıtlanabilir olduğu durumlardan kategorik olarak farklılaşmaktadır. Öyle ki, günümüzde bilimsel bir probleme dair bir tartışma, disiplinler sınırlar üzerinden oluşturulan kontrastla ultra-uzmanlıkların iç-meselesi olarak konumlanabilirken (temel bilim, uygulamalı bilim ve profesyonel danışmanlık alanlarında), problem ağı bilimsellik-ötesine veya benzer bir anlamda post-normal durum(lar)a taşıdığına ortada bir iç-mesele kalmamaktadır.

Kuantum elektrodinamiğinde hiçbir bilgisi olmayan bir biyolog asla bu konuda bilimsel bir toplantıya katılmayı düşünmez: sadece anlayamayacağından değil, kendi bilimsel çalışmasıyla ilgisiz olduğundan da. Aksine, radikal bir eğitim ve bilimsel formasyon çeşitliliği içerisinde vatandaşlar artık tuz madenlerinde kurulacak radyoaktif atık depoları, böcek ilaçlarının tehlikeleri veya süpersonik uçaklar inşa etme kararı üzerine tartışmalara katılabilmektedirler. Ayakkabısı vuran birinin ayakkabıcısına bir çift sözünün olabileceğini söyleyebiliyorsak, bu durum da bize apaçık görünmelidir.³³

Bilimsel tartışmadan bilimsellik-ötesine taşan tartışma veya bu tartışmanın mecrası olan post-normal durum(lar), bir yönüyle Feyerabend'in teorisini çağırır görünmektedir. Feyerabend, Galileo Davası'nı "özünde olaylara daha geniş bir ufuktan bakılmasını savunan bir kurumla bir uzman arasında geçen bir münakaşa" olarak görür. Ona göre, "Galileo Davası uzmanların ürünlerinin (örneğin soyut bilgi) toplumdaki rolleriyle ilgili önemli sorunları gündeme getirir".³⁴ Feyerabend'in bu davayı değerlendirmesi, bir yanıyla Kilise'nin eylemini olumsuzlar. Ona göre, bilgi de dahil olmak üzere insani meselelerde son söz bilimlere ait değildir. Bu yaklaşım, aynı zamanda pragmatik yaklaşımla ve aletler olarak teoriler teziyle uyumludur. Çünkü bilimler (teoriler) ancak amaçlara ulaştıran araçlar konumunda işlevseldirler. Amaçlar ise tek bir aletin (teorinin/bilimin) çözebileceği denli basit değildir. Diğer taraftan Kilise'nin eylemi olumsuzlanır. Çünkü Kilise (19. yüzyıldan sonra bilimin yaptığı gibi) kendi "iyi hayat" düşüncesiyle uyuşmayan bilimsel görüşleri reddetmekte haksızdır. Feyerabend, bununla birlikte günümüzde özellikle bilimsel birliklerin ve kurumların (örneğin Amerikan Tıp Birliği) kendi "iyi hayat" düşüncelerine uymayan gelenekleri

33 Alvin M. Weinberg, Alvin M., "Science and Trans-Science", s. 218.

34 Paul Feyerabend, *Yönteme Karşı*, çeviren: Ertuğrul Başer, İstanbul 1999, ss. 162, 165.

Roma Katolik Kilisesi'nden hiç de aşağı kalmayacak bir tavırla mahkûm ettiğini belirtir. Böylece Feyerabend, Weinberg'in 'bilimsellik-ötesi'ne dair tespitine teorik bir altlık kurar: Buna göre, halk, başarıya götüren mevcut yolları bozmaksızın (aslında Feyerabend'e göre böyle belirlenmiş ve değişmez yollar yoktur) bilimsel projelerin tartışılması sürecine katılabilir. Hatta, bilim insanlarının çalışmalarının halkın yaşamını etkilediği durumlarda bu katılım bir zorunluluktur. Zira halk bundan etkilenen taraftır (...) ve halkın edinebileceği en iyi bilimsel eğitim, bilime ilişkin tartışmalara katılmaktır. Şu hâlde, bilimin tam anlamıyla demokratikleştirilmesi (...) bilimin kendisine ters düşmez; Feyerabend'in deyişiyle, olsa olsa "bilimsel akılsallık canavarına", yani bir tür bilimsellik kavrayışına ters düşer.³⁵

Ancak belirtmelidir ki Feyerabend'in teorisini (çoğu zaman ona rağmen) kullananlar, günümüzde kendilerini öyle adlandırsınlar veya adlandırmassınlar, post-modern eleştirilerle iç içe geçmiş bir tür bilim-karşıtlığının ya da kapitalizm-karşıtlığı ile örtüştürecek biçimde kullandıklarında 'modern-bilim-karşıtlığı' hareketinin temsilcileridirler. Burada değinilen Galileo öncesine dönme durumu ise, bu karşıtlığın açığa çıkardığı 'gericilik'in ötesindedir. Zira Galileo öncesi tartışma ortamı, mevcut ve hâkim üç bilim politikası modeli için de çeşitli boyutlarda bakidir. Gerek Weberyen 'karar vericilik modeli'nde gerek 'teknokratik model'de ve gerekse de 'ortak-yapım modeli'nde bilim üzerine tartışma askıya alınabilir değildir. Politikacıların görevinin politika hedeflerini belirlemek, uzmanların görevinin ise belirlenen amaca giden yolda çeşitli araçlar üzerinde değerlendirmeler ve raporlamalar yapmak olduğu 'karar vericilik modeli'³⁶ özellikle post-normal durum(lar)da uzmanlar / danışmanlar arası tartışmalarda bilimselliğin ne'liği üzerine bir tartışmaya hızlıca evrilir. Politikanın oluşma sürecinde politikacının uzmana bağımlı olduğu, 'iktidara hakikat söylenmeli' ve 'iktidar hakikate uygun politika üretmeli' aforizmasına bağlı 'sağlam bilime' dayalı politika iddiasının güdüldüğü 'teknokratik model'de³⁷ her ne kadar bilim kurumları hiyerarşinin tepesinde görünse de esasen durum farklılaşabilmektedir. Çünkü bu modelde bilim için / uğruna kavga etmekle politika için kavga etmek eşdeğer hale gelmektedir. Farklılaşan politikalar, yine özellikle post-normal durum(lar)da, farklılaşan bilim kavrayışlarını kendiliğinden getirecektir. Son olarak, politika hedeflerinin ve bu hedeflere ulaşma yollarının ortak olarak bilimsel ve bilimsel olmayan düşüncelerden ortaya çıktığı

35 Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çeviren: Ahmet Kardam, İstanbul 2017, s. 12.

36 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşamıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, s. 122.

37 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşamıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, s. 124.

yönlü etkileşimli ‘ortak-yapım modeli’nde tartışma yine neredeyse kendiliğinden ‘bilim’in ne’liği üzerine kayacaktır.

Bu durumları ve tartışma mecralarını ele alabilmek için ‘aynı kelimelerde farklı anlamları ayırıştırmak’ üzere günlük dil analizi kullanılabilecek bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Habermas, dilsel iletişimi baz alan pozitivist dil analizi, dilbilimsel felsefe ve öte yandan Husserl ve Heidegger’le bağlantılı olarak felsefi hermeneutik arasında, “anlamı anlamının fenomenolojisi” sorunsalı olarak bir bağlantı kurmaktadır.³⁸ Ancak geniş veya dar anlamıyla dilsel analiz yönteminin veya hermeneutik yöntemin kullanılması sırasında açığa çıkabilecek bir zorluğa işaret etmek ve bu çalışmanın odak kayması yaşamasını önlemek için belirtilmelidir ki, bu yönelim bir dünya kavrayışı analizinin bütünü değil, sadece bir -fakat önemli bir- parçasıdır. Çünkü, “bilim insanların uzmanlığı ve bilimsel bilgi iddiaları, toplumun verilmesi gereken kararlar konusunda başvurduğu uzmanlık veya otorite kaynaklarını tüketmez”.³⁹ Buna bağlı olarak, toplumsal kavrayışın ve ona bağlı ya da ona dayandırılan kararları etkileyen değerler, inançlar, ideolojiler bu çalışmanın çerçevesinin sınır-ötesi bölgesindedir. ‘Uzman olarak görülen kişilerin, bilimsel bilgiyi oluşturma, ele alma ve aktarma konusundaki tanımlamaları’ sınır bölgede olmakla birlikte, detaylı ve empirik bir araştırmayı da gerekli kılmaktadır. Ancak esas olan, bilimin toplumsal kavrayış düzeyindeki tezahürünün hangi teori ve kavramlarla ele alınabileceğidir. Burada çok ‘ilginç’ bir biçimde analitik olmayan bir teori -*theoria*- işe koşulabilir görünmektedir: Heidegger’in *theorisi*.

Varlıktan ‘Bilgi’ye Kavramsallaştırma Transferi: Heidegger’e Rağmen Epistemoloji

‘Doğruluk değeri belirsiz, popülerlik düzeyi yüksek veri ve ‘bilgi’’, hakikat-sonrasını (post-truth) ifade edebilecek bir tamlama yaratmaktadır. Ardındaki psikolojik bir hâlin tahkimiyle birlikte ‘kendiliğinden anlaşılır’mış gibi görünen ve ‘sıradan aklın örtük yargısı’ haline gelen ‘bilgi’ kavrayışı, öncelikle analitik bir dokunuş gerektirmektedir: Bu analitik dokunuş “zekamızın dil aracılığıyla büyülenmesine karşı bir mücadele”, “iskambilden evlerin’ [yani kendiliğinden anlaşılır] gibi görünenlerin] üzerinde durdukları dil zeminini temizleme” girişimidir. Ve nihayetinde bu dokunuşun sonucunda “bayağı saçmalığın bir ya da diğer kısmının ve anlama yetisinin, başını di-

38 Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, s. 226.

39 Mike Hulme, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşmıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, s. 103.

lin sınırlarına vurarak edindiği yumruların açığa çıkması”⁴⁰ vuku bulur. Bu, olağanlaşmış semptomların “sonuçlar” olarak ortaya koyulmasıdır. Ancak bundan sonra semptomların nedenleri araştırılmaya başlanabilir. Mevcut durumda psikolojik bir hâlin epistemolojiye baskın çıkmasının (semptomun) nedenine dair kavrayıcı kavramsallaştırma -yine ironik biçimde- Martin Heidegger’in *theoriasından* gelmektedir: ‘Bilgi’nin el-altında ve kullanıma-hazır şey’e dönüşmüş olması. Bu *theoriadan* uyarlanabilecek “her arayış, aranılardan gelen kendi öncel kılavuzuna sahiptir” ve/veya “ihtiyaç duyar” tespiti⁴¹ ontolojiden epistemolojiye transfer edildiğinde, Heideggerci kavramların, hem de ona rağmen, epistemolojik bir araştırmaya aktarımının bağlamı tesis edilebilmektedir. Öyle ki, bugünkü epistemolojik ‘arayış’, yine bugünkü günlük kavrayışa gömülü (ki analitik dokunuş bu katmanı açığa çıkarmaktadır) öncel kılavuzu (dilsel ağda bilginin ilişkisel tanımlarını) kullanmak durumundadır. Hipotezim, bu kılavuzun, yani bilginin mevcut ilişkisel tanımlarının el-altında ve kullanıma-hazır-şey formunda bir bilgiyi esas aldığı yönündedir. Bu durum orijinal *theoriaya* göre oldukça ironiktir; zira Heidegger için Varlıkla karşılaşmalarda teorik bilmeyi ve hatta bilmenin kendisini önceleyen bir ilişki biçiminin doğrudanlığına gönderme yapan *el-altındalık*⁴², bu hipotezde bilginin kendisine uygulanmaktadır. Orijinal *theoriadan* gelen bu konumlanışın ironisini aktarabilmek için şu alıntı işlevseldir:

Bir şey olarak çekice gözümüzü ne kadar az dikip bakarsak, onu ne kadar çok elimize alıp kullanırsak, onunla ilişkimiz o kadar asli olur. Böylece çekikle kendisi ne ise öyle yani malzeme olarak örtüsü olmaksızın karşılaşılır. Çekikle vurarak çekicinin özgün “elverişliliği” keşfedilir. Malzemenin kendinden hareketle kendini açıkladığı varlık türüne *el-altındalık* diyoruz.⁴³

Bakış yöneltildiğinde ‘malzeme’ (equipment) el-altında-olan özelliğini kaybetmektedir. Oysa bilgi ve bilim söz konusu olduğunda, ‘bilim çok önemlidir’ klişesinden ‘bilim bu değildir’ yargısına dek uzanan bir yelpazede el-altındalığa gömülü kalarak teorik bakıştan kaçarken, orijinal *theoriadan* farklı olarak, ‘bir-şey-içinliğinden’ taviz vermeksizin teorik seyredici bakışa (epistemolojik konumlanışa) ihtiyaç doğmaktadır. Bu, 20. yüzyılın başlarına oranla günümüzde öylesine kapsayıcı bir durum oluşturmaktadır ki [Heidegger’in ifadelerini⁴⁴ dönüştürsem], “Varlığın [bilginin] açıklanışını hangi varolandan [bilgi / bilme fenomeninden] başlatacağız? Herhangi

40 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*. translated by G.E.M Anscombe, USA 2001, ss. 40, 41.

41 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, ss. 23, 24.

42 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 117.

43 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 117.

44 Bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 26.

bir noktadan başlayabilir miyiz? Yoksa varlık [bilgi] sorusunun çalışılmasında belirli bir varolanın [bilgi / bilme fenomeninin] önceliği var mıdır? Söz konusu emsal varolan [bilgi / bilme fenomeni] hangisidir ve hangi anlamda önceliğe sahiptir?” soruları boşa düşebilmektedir. Zira, belki de diğer her şeyde olduğu gibi, günümüzde ‘bilgi’ konusunda da derinlikler ve farklılaşan katmanlar değil eş-değer ve aynılaştırıcı bir yüzey söz konusudur. 20. yüzyılın başlarında emsal olan (ya da emsal kabul edilen) ‘bilimsel bilgi’, kavramsal (belki de sadece terimsel) düzeyde artık katılığını yitirerek buharlaşmış ve malumat, enformasyon, veri, kanaat terimleriyle iç içe geçerek sıradanlaşmıştır. O denli sıradanlaşmıştır ki, açıktan bilim-karşıtı olmak için Feyerabendci analitik derinliğe, inceliğe ve disipline bile tenezzül edilmez olmuştur. Oysa Feyerabend dahi, *gerçek* bilimi görünür kılmaya çalışarak, diğer bilim teorilerinin (pozitivist/neo-pozitivist teori, eleştirel rasyonalite, paradigmatik model, araştırma programlarının metodolojisi) *yanlış* olduğunu gösterme (*‘alethes’*) uğraşı içerisindeydi.⁴⁵ Diğer bir deyişle, mesele bir ‘yorum’ ya da bir ‘yorum üzerine mutabakat’ değildir. Her türden ve ölçekten bilim politikası ve politik uygulama bilime dair -doğru/doğruya yakın veya yanlış olmayan) bir teoriye ve bunu mümkün kılan ‘logos’a (-loji’ye) dayanmak zorundadır. Heidegger’in *theoriası*, belki de yine ona rağmen ve teorik bir şiddet ile- bu durumu çerçeveleyebilmektedir:

Ve ayrıca *logos* görünür kılma demek olduğundan doğru veya yanlış olabilmektedir. Burada her şey, “mutabakat” çevresinde kurgulanmış bir hakikat kavramından uzak durmamıza bağlıdır. (...) *Logos*’un *aletheuein* olarak “hakiki olması” şu demektir: *hakkında* söz edilen varolanı *legein* sırasında *apophainesthai* olarak örtük oluşundan çıkarma ve örtük olmayan (*alethes*) olarak görünür kılma yani *keşfetme* [üzerini açma]. Keza “yanlış olma” (*pseudesthai*) da *üzerini örtme* anlamında yanılma demektir: bir şeyi başka bir şeyin önüne koyma (görünür kılma minvali içinde) ve böylece onu *olmadığı* bir şey olarak gösterme.⁴⁶

Böylesi bir ‘olmadığı bir şey olarak gösterme’ bilinçli bir tahrifat anlamına gelmemektedir. Heidegger’in “kullanıma hazır olan ama üzerinde durduğu zemin bakımından örtük olan varlık yapıları ve kavramları”, sistemsel olarak olağanlaşmaları dolayısıyla daha fazla kanıt gösterilmesine gerek duymaksızın “kendilerini ‘apaçık’ şeyler olarak sunarlar” tespiti⁴⁷ iki boyutuyla ‘bilgi’ ve ‘bilim/bilimsellik’e transfer edilebilir durumdadır. İlk boyut naif bir müdahale ile ‘varlık yapıları’ yerine ‘bilgi yapıları’ kalıbının

45 Bkz. Paul Feyerabend, *Yönteme Karşı*, Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*.

46 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 63.

47 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 67.

geçirilmesidir. İkinci boyut ise tespitin epistemolojik merkezi olan ‘kanıt gösterme’ vurgusuna odaklanmaktır. Epistemolojik olarak bir önermenin, daha rafine olarak ise günümüzde bir teorinin doğruluğuna ilişkin kanıtların ne veya neler olduğuna ilişkin tartışmalar, epistemolojik zeminde (Heidegger’den transferle; üzeri örtük veya örtülmüş zemin) ‘kanıt’ın ne’liği ve nasıl’lığı üzerine tartışma es geçilerek yapılmaktadır. Bu durumda da neo-pozitivist teorinin radikalleştirdiği ‘anamlı önermeler’/‘saçma önermeler’ ayrılığının radikalleşmemiş versiyonlarına çok yaklaşan bir çözümleme (analitik müdahale/terapi) ihtiyacı ile izdüşümsel bir noktada buluşulmaktadır: “Asli olarak elde edilmiş her fenomenolojik kavram ve önerme bildirilmiş ifade olduğundan yozlaşma olasılığına sahiptir. Bu durumda boş birer anlayış olarak aktarılmakta, üzerinde durduğu zemini yitirmekte ve muallakta kalan bir tez haline gelmektedir”.⁴⁸ Bu izdüşümden ‘fenomolojik’ sözcüğü çıkarılacak olursa tam bir örtüşmeden dahi söz edilebilir. Elde edilmiş kavram ve önermelerin (ve onlarla örülen hipotez ve teorilerin) yozlaşmış olanları ile olmayanlarını, boş birer anlayışa dönüşenlerle dönüşmeyenleri, muallakta birer tez olanlarla olmayanları vb. ayırmak ancak ‘zemin etüdü’ ile (ki bu bağlamda zemin epistemolojidir) sağlanabilir. Aynı zamanda bu ayırma girişimi 19. yüzyıldan 21. yüzyıla dek ana akım bilim teorisinin merkezinde yer alan ‘sınırlandırma ayırıcı’ problemini de çapraz kesmektedir.

Bilim hakkında konuştuğunda/düşündüğünde “bilimlere karşı değil, onlar için ve onların özsel doğası hakkında berrak bir fikir sahibi olmak için” konuştuğunu / düşündüğünü ifade eden Heidegger’in⁴⁹ şu ifadeleri işte bu çapraz kesme üzerinden iki epistemolojik (özelde ise bilim teorisine ilişkin) problem ile ilişkisellik taşımaktadır:

Araştırmacılar, öğretmenler ve öğrenciler topluluğunun varoluşu bilimin egemenliği altındadır. Varoluşumuzun temellerinde, özünde neler oluyor ki, bilim artık tutkumuz haline geldi?

Bilim dalları birbirlerinden oldukça ayrı; metodolojileri de temelden farklıdır. Bilimlerin gittikçe filizlenen bu çoğulluğunu bugün yalnızca üniversitelerin ve fakültelerin teknik örgütlenişi bir arada tutabiliyor ve bunlar ancak disiplinlerin pratik amaçları doğrultusunda anlamlı birer birim olarak sürdürülebilmekteler. Bütün bunlara karşın, bilimlerin kökleri özsel toprağında çoktan kurumuştur.⁵⁰

48 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 68.

49 Martin Heidegger, *What is Called Thinking?*, New York 1968, s. 14.

50 Martin Heidegger, “What is Metaphysics?”, ed. D. F. Krell, San Francisco 1993: s. 94.

Heidegger terminolojisini dönüştürdüğümüzde bilgi/bilim/bilimsellik imgesinin dönüşümünü, yani her üç terimin ve onlarla ilişkisel olarak anlam katan/kazanan terimler/temsiller ağının ilk-elden yüzeyinde vuku bulmakta olanları (hakikat-ötesi [*post-truth*], bilgi-iletişim dünyasındaki değişim [tekte teke'den çoktan-çoğa yönlü dönüşüm], psikolojik durumun epistemolojiye baskın çıkması vb.) ontolojik olarak değil de epistemolojik olarak da kavramaya elverişli bir teorik zemin oluşturabiliriz. Heidegger'in ontolojik bir yönelimle Dasein'in pozitif fenomenal karakteri olarak konumladığı⁵¹ "fark gözetmeyen hergünlük" ve "ortalama olmaklık" kavramsallaştırmalarının epistemolojik çıktıları da vardır. 2015 yılında Japonya Eğitim Bakanının, "toplumun ihtiyaç duyduğu alanlara daha iyi odaklanmak" ve buna bağlı olarak "toplumun ihtiyaçlarını karşılayan alanlara (bölümlere) daha fazla imkân açmak" gerekçesiyle 86 ulusal üniversiteye sosyal bilimler ve beşerî disiplinler bölümlerini kapatma ve / veya küçültme önerisi iletildi. Ölçeği ve etkisi her ne olursa olsun bu hükümet önerisi çok da yabancı olmduğumuz genel bir bilim politikası yaklaşımının, üstelik pek çok insanın da içten içe desteklediği bir uygulaması (siyasası) olarak görülebilir. Bu politika, 'sıradan insanın' zihnindeki bilim imajının (imgesinin) bir yansıması olduğu denli, karşılığını da o imajda, yani o zihinde bulmaktadır: Bilim, tekno-bilimdir. Tekno-bilim, bir *pragmatadır*. Bu kavramsallaştırmanın Heidegger'in *theoriasındaki* akrabası 'malzeme'dir ve "özel bakımdan malzeme 'bir şey içindir'. " 'İşe yararlılık' atfı malzeme olarak malzemenin ontolojik-kategoriyal belirliliğidir".⁵² İşe yararlık, yardımcı dokunurluk, kullanılabilirlik, elverişlilik gibi 'bir-şey-içinlikler' malzeme bütününe tesis eder. 'Bir-şey-içinliğin' yapısında bir şeyin bir şeyi imlemesi yatar".⁵³ Böylesi bir atıf çokluğunda (ve belki de ilişkisel bir dünyada) ve bu bağlamda bilim politikası-siyasası-imajı ilişkisi sosyolojik düzeyde hemen görülebilir. İktidar ile ilişkili olduğunda yapılan bilimin "ontolojik-kategoriyal belirliliğini" değiştirme girişimiyken, politik meşruiyet dünya-içinde-varolan hergünlüğündeki Dasein'in, 'işaretlerin işaret edilenlerle örtüştüğü, işaretin kendisinin işaret edilene vekalet edebildiği, vekaletten öte, işaretin işaret edilen olarak varolması'nın gerçekleştiği⁵⁴ 'lakırtı'sından (idle talk/'gerede') gelmektedir.⁵⁵ 'Bilim' bu haliyle, aynı hakikat-ötesi (post-truth) ve onun ön-

51 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 80.

52 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 130.

53 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 116.

54 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 134.

55 Bu bağlamda 'bilim' ve 'bilimsellik' sözcükleri, Habermas'ın "eylem yönlendirici evren imgeleri" adını verdiği anlatılar için, 'pozitivizm' ve/veya 'pozitivist' sözcüklerinin pejoratif hale gelmesinde olduğu gibi, toplumsal olarak çelişğe isim vermek işlevini yerine getirmeye başlamaktadır.

cesinde 'selfie' gibi bir 'buzzword'⁵⁶ konumundadır. Mega-projelere ilişkin kararın felsefeye mi (siyaset felsefesine bağlı konumlanışlara mı) yoksa bilime mi ait olduğuna dair politik ve gündelik hayat tartışması bu düzeyde olduğu gibi⁵⁷, örneğin, Japonya'da yaşanan olayın medyaya yansıyan haberinin⁵⁸ altındaki ilk yorum da şöyledir:

Burada ve diğer her yerde de yapılması gereken bir şey. Beşerî disiplinler ve sözde-sosyal-bilimler toplumumuza tamiri mümkün olmayan zararlar veriyorlar. Bu insanların (sosyal bilimcilerin) eğitimleri tamamen kanaatler, inançlar, değerler ve benzerleri üzerine. Bu eğitimleriyle sanki gerçek ve meşru bilim yapıyorlarmışçasına davranıyorlar. Bir de yaşamımızın bütün boyutlarını kendi ideolojik önyargılarına göre kurumsallaştırarak bunlar hakkında aslında olmadıkları halde birer 'uzman' gibi çalışıyorlar. Bu dünyanın çocuklarımız hakkında ya da ilişkiler hakkında uzman gibi davranan insanlara ihtiyacı yok. Psikologlara ya da sosyal görevlilere ihtiyacımız yok!

Burada konuşan dünya-içinde-varolan ve hergünlüğüyle Dasein'dır. Aşına olduğu dünyada ikamet eden, eyleyen ve 'konuşan ilişkisel bir anonim-kimlidir. Hergünlüğündeki Dasein için bilgiyi ve bilimi kullanmak 'bilgi'yi ne tematik olarak kavramak ne de bilginin epistemolojik yapısını bilmek anlamına gelmektedir. Ancak durum tam da burada karmaşıklaşmaktadır. Çünkü Heidegger'in örneklerinde olduğu gibi⁵⁹ bir malzemeye gözümüzü ne kadar az dikip bakarsak, onu ne kadar çok elimize alıp kullanırsak, onunla ilişkimiz o kadar asli olurken, bilgi ve özellikle de 'bilim' söz konusu olduğunda paragmata olarak bilim bir imajlar (imgeler) çoklusu ile örtülmüş durumdadır. Sonuç verici (gerçekliğe müdahale edebilen) bir biçimde kullanıldığında bu bilginin ve bilimin sahliliğine işaretken, sonuç versin veya vermesin 'bilgi' ve 'bilim' üzerine konuşmanın veya sonuçların yeterli birer kanıt olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine dair tartışmanın böyle bir işaretten yoksun olarak hararetle devam ettirilebilmesi pekâlâ da mümkündür.

56 Anlamını yitirip bir anda popüler olan teknik sözcük anlamında kullanılmaktadır.

57 Tam bu noktada Heidegger'in theiası ile üzerinden atlanamayacak bir örtüşürücü soru açığa çıkmaktadır. Heidegger "bitakis birincil olarak ilgilenilen ve bu yüzden el-altında-olan iştir yani imal edilecek olandır. İş atif-tümlüğünü taşır ki malzemeyle onun içinde karşılaşmaktadır" (Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 118) dediğinde şu soru kendiliğinden açığa çıkar: El-altında-olan olarak bilgi ve bilim yaşam bağlamında insan için hangi 'iş'e dairdir ve bu atif-tümlüğü (ilişkisellik) içerisinde ne imal etmeye çalışıyoruz? Bu sorunun bir uzantısı rahatlıkla kapitalizm eleştirisine vadrılacak bir ekonomi-politik hattına bağlanabilir; fakat mesele bunu da kapsayacak biçimde daha geniştir.

58 Jack Grove, "Social Sciences and Humanities Faculties 'to Close' in Japan after Ministerial Intervention", *Times Higher Education*, 2015.

59 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, ss. 116, 117.

Ancak hemen belirtilmelidir ki, buradaki durum, tam da Heidegger'in ontoloji bağlamında belirlediğiyle örtüşecek biçimde hiyerarşik değildir. Onun terimiyle *Dasein'in hergünkülüğü* bir tür yüksek-kültür karşısında ilkel-kültür (veya alt-kültür) durumuna dayanmaz. "Hergünlük ile illiklik birbirleriyle örtüşmez".⁶⁰ O halde, yukarıdaki Dasein ('sosyal bilime gerek yok' diyenden 'bilime gerek yok' diyene) hergünkülüğü içerisinde 'bilgi'ye (ve 'bilim'e) dair yargıda bulunurken Snow'un *bilim kültürü*⁶¹ içerisinde (aşılara veya modern tıbbı ve farmakolojiye dogmatik -ve bu yüzden de kendinden geçerliymiş gibi görünen- bir şüpheyle bakan akademisyenler vb.) dahi konuşuyor olabilirler. Tam bu noktada Heidegger'in tespitine bir ek yapmak gerekir: Ona göre⁶² "pozitif bilimler, felsefenin ontolojik çalışmalarını yürütmesini 'bekleyemedikleri', hatta beklemek zorunda olmadıkları için araştırmalarının gidişatı bir 'ilerleme' değil, ontik bakımdan keşfedileni *yineleme* ve onları ontolojik açıdan daha şeffaf olarak arındırma şeklinde olmakta" ise de (ki bu da ayrıca tartışılmalıdır), felsefenin 'epistemolojik çalışmaları'nı bekleyememek veya beklemek zorunda hissetmemek (kısacası 'ciddiyem almamak'), pozitif bilimler içindekileri ve dışarıdan onlar hakkında yargıda bulunanları politik bir sofistlik iklimine mahkum bırakmaktadır. Bu iklimde epistemoloji politikanın konusu, politika da duyguları manipüle etme meselesi haline gelmektedir. Bu sofistlik ikliminde (önce post-modern ardından post-truth [hakikat-ötesi]) Heidegger'in "tüm bilimsel arayışların devindiricisi olan ve varolanlar hakkında bilgi sahibi olmanın ötesinde yer alan soru, varlığa ilişkin sorudur" tespiti⁶³ felsefe açısından epistemolojik soruya doğru evrilmektedir: Tüm bilimsel arayışların devindiricisi olan ve varolanlar hakkında bilgi sahibi olmanın ötesinde yer alan soru, 'bilgi'ye/'bilimsellik'e ilişkin sorudur.

Diğer bir açıdan, Heidegger'in de kabul ettiği üzere "içinde-olma fenomenini emsal olarak esasen ve münhasıran dünyayı bilme temsil ettiği"⁶⁴, onun bir adım geriye (bu emsalın a priorisine, yani Varlığa) geçtiği yerde, bilgiyle ilişkisi bağlamında dünya-içinde-olmak kavramıyla çerçevelenen güncel problem durumunun çözümü emsalin (dünyayı bilmenin) gerisinde değil, kendisindedir. Heideggervari biçimde fundamental ontolojiye doğru geriye çekilme, *Varlık ve Zaman*'da içinde-olmanın fenomenolojik temellendirilmesinde bilgi ve bilmek düzleminde kalınırsa modern epistemolojinin

60 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 90.

61 Charles Percy Snow, *İki Kültür*. Ankara 2010.

62 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, ss. 90, 91.

63 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 92.

64 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 103.

(Descartes ve Locke'un bilgi teorisinin ve bilgi *metafiziğinin*) çıkmazlarına düşüleceği uyarısıyla gerekçelendirilmektedir.⁶⁵ Bilmenin 'özne ile nesne arasındaki ilişki' olarak belirlenmesindeki "içi boşluk" ve öznenin 'iç aleminin' bir 'kutu' veya 'kap' olarak düşünülmemeyeceği vurgulanırken bilen öznenin nasıl kendi iç 'aleminden' dışarı çıkabildiği ve 'başka ve dış bir alem'i bilmenin nesnesi kılabilirdiği sorusu ontolojik olarak Dasein'in varlık konstitüsü üzerine 'felsefi olarak' temellendirilmeden yanıtlanamaz. Oysa günümüzde bilgi metafiziği yerini bilişsel ve nöro-bilimlere bıraktıkça bu gibi sorular -en azından Heidegger'in anladığı biçimiyle- felsefi ve/veya ontolojik olmaktan çıkıp epistemolojik hale dönüşmektedir. İkinci olarak da Heidegger'in ifade ettiği gibi⁶⁶ "bir bilgi meselesinin bulunup bulunmadığına ve hangi anlamda bulunduğu, (...) bilgi fenomeninin kendisi ve bileninin varlık türü" karar verecekse günümüzde bilme fenomeninin kendisini konu edinen yine bilmenin kendisi (bilişsel ve nöro-bilimler) ve karar verici merci de ilişkisel bir sosyal/kamusal yapıya doğru dönüşmüştür. Bu sosyal/kamusal-yapıya dair analizin ve araştırmanın potansiyeli Heidegger'in *theoriasına* içkindir: Dasein -dünya-içinde-varolma olarak bilen- bir şeye yönelip onu kavrarırken, "birincil varolma türüne uygun olarak, zaten hep keşfedilmiş dünyada karşılaşılan bir varolanda olacak şekilde 'dışarıdadır'" ve "bilme, Dasein'in dünya-içinde-varolmada temellenmiş bir modusudur".⁶⁷ Ancak bu potansiyelin üzerine gidildiğinde artık 'fundamental' terimi ilgili araştırma konumlanışını ifade edememektedir. Yani fundamental ontoloji yerini fundamental epistemolojiye değil, meta-araştırma-programı olarak epistemolojiye (daha doğru bir ifadeyle bilim teorisine) bırakmaktadır. Heidegger'in "temel konstitüsyon olan dünya-içinde-varolma öncel bir yorumu talep eder" ifadesindeki⁶⁸ ontolojik vurgu meta-epistemolojide dünya-içinde-varolmayı epistemolojik bir kavramsallaştırma olarak konumlandırma hamlesiyle yerinden edilmektedir. Tam da bu tespit üzerine bundan önceki -yer yer belirsizleşen- kavramsal transformasyonun motivasyonu belirginleşmektedir: Heidegger'in *theoriasındaki* fundamental ontolojiye dair kimi kavramsallaştırmaları, kavrayıcı güçleriyle birlikte meta-araştırma-programı olarak epistemolojiye nakletmek. Ancak bu kavram-naklinin doku uyumu sağlayabilmesi için destekleyici ve tamamlayıcı bir teorik müdahaleye daha ihtiyaç vardır. Bunu olanaklı kılan tespit (doku uyumunu sağlayan temas noktası) el-altında-olmaklığın dünyayla karşılaşmayı (dünya-içinde-varolmak) kamusal alanda gerçekleştirmesindedir:

65 Bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, ss. 103, 105.

66 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 105.

67 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, ss. 106, 107.

68 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 107.

Demek ki işle birlikte yalnızca el-altında-olan bir varolan değil, ilgilenme sırasında imal ettiği şeyde elinin-altında-olan ve varlık türü insan olan varolanla da karşılaşılır. Bununla birlikte hem taşıyıcı ve tüketenlerin içinde yaşadığı hem de aynı zamanda bizim olan dünyayla karşılaşılır. Hep ilgilendiğimiz iş, yalnızca ışık gibisinden bir mesken dünyada el-altında olmakla kalmayıp *kamusal dünyadadır* da.⁶⁹

Neden: Habermas ve Kamusal Doğrulama Bağlamı

Jürgen Habermas'ın *theoriasını* tam da bu temas noktası üzerinden ikinci bir teorik müdahale olarak tesis etmek mümkün görünmektedir. Frankfurt Okulu'nun bütününe yayılmış olan amaç-rasyonel eylem ve araç-rasyonel eylem farkına ve farkındalığına gönderimle, el-altında-olan ile araç-rasyonel eylem arasında bir bağlantı kurulabilir. Burada özellikle hergünlükünde Dasein'in lakırtısının el-altında varolanı olan 'bilim' sözcüğünden (temsilinden/işaretinden), kamusal işaret edilene doğru kavramsal bir geçiş söz konusudur: Araçların seçimi ve iki seçenektan birinin seçilmesi durumunda;

planlama, sonuçta (...) bir amaç-rasyonel eylem olarak anlaşılabilir: o bizzat amaç-rasyonel eylemin sistemlerinin kurulmalarını, iyileştirilmelerini ve geliştirilmelerini hedefler. Toplumun artan "rasyonelleştirilmesi" bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağıntılıdır. Tekniğin ve bilimin, toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları ve böylelikle kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmalar tasfiye edilirler. Eylem yönlendirici evren imgelerinin, kültürel geleneğin tamamının sekülerize edilmesi ve "büyüden arındırılması", toplumsal eylemin "rasyonellik"inin diğer yüzüdür.⁷⁰

Günümüzde eylem yönlendirici evren imgelerinin (geniş anlamıyla dünya görüşlerinin) hemen hepsi teknolojik gelişmenin amaç-rasyonel ve başarı kontrollü eylemin yapısına uygun düşen bir mantığı izlediği konusunda uzlaşır görünmektedirler. Diğer bir deyişle, nostaljiye ve hatta kurgusal bir nostaljiye bağlı sınır durumlar haricinde teknolojinin 'başarı kontrollü eylem yapısına uygun düşen mantığı' ile bir sorun yoktur. Ancak bilimin ve onun kökenindeki bilimselliğin de nihayetinde gerçeklik ile ilişkide 'başarı-kontrollü' bir mantık / 'algoritma' / yöntem içerdiği konusunda adeta bir sis perdesi söz konusudur. Oysa kamusal doğrulama bağlamının mevcudiyeti ve işleyebilmesi tam da bu mantığın / 'algoritmanın' / yöntemin mevcudiyetinin bir sonucudur. Bu neden-sonuç ilişkisi geçerliyse, Habermas'ın Marcuse'den alıntılıdığı "teknolojik a priori, doğanın dönüştürülme-

69 Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 119.

70 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 36.

si insanın dönüştürülmesiyle sonuçlandığı ve ‘insanların ortaya koyduğu yaratılar’ toplumsal bir bütünden çıktıkları ve ona geri döndükleri ölçüde, politik bir a priori’dir” ifadesi⁷¹ şuna dönüştürülebilir: ‘Bilimsellik’, yani kurum olarak bilimin a priorisi, doğanın (gerçekliğin) bilinmesi insanın dönüştürülmesiyle sonuçlandığı ve ‘insanların ortaya koyduğu yaratılar’ (teoriler, hipotezler, anlatılar, söylemler, temsiller vb.) toplumsal bir bütünden çıktıkları ve ona geri döndükleri ölçüde, politik bir a priori’dir. Heidegger’in dünya-içinde-varolan hergünlüğündeki Dasein’ı toplumsal bütünden çıkıp ona geri dönme mekanizmasındaki güncel durumu aydınlatırken, Habermas’ın *theorisi* onu tamamlamaktadır.

Bilimsel olarak donanmış bir politik istencin aydınlanması, rasyonel bağlayıcı tartışma ölçütlerine göre ancak bizzat birbirleriyle konuşan yurttaşların ufkundan doğabilir ve o ufka götürülmelidir. Politik mercilerin hangi iradeleri belirttiklerini öğrenmek isteyen danışmanlar da toplumsal bir grubun tarihsel öz-anlayışına, son tahlilde yurttaşlar arasındaki konuşmalara muhatap olmanın yorumbilgisel baskısı altındadırlar.⁷²

Habermas’ın empirik bilgiye dayanan, her defasında gözlenebilir fiziksel veya sosyal olaylar hakkında, isabetli (doğru) veya yanlış olduğu meydana çıkabilecek kesin öngörüler içeren teknik-kurallara uyan araçsal eylem ile simgelerle sağlanan, karşılıklı davranış beklentilerini tanımlayan ve en az iki ‘eyleyici özne’ tarafından anlaşılabilir kabul edilmiş geçerli normlara uyan iletişimsel eylem arasında tespit ettiği ayrım⁷³, teorik bir müdahaleyle birlikte kabul edilebilir. Bu müdahale eylemlerin sonuçları ile ilgilidir. Kuralların çığnemesinin farklı sonuçları olarak ortaya koyulan iki olası durum, epistemolojik bağlamda pekâlâ da örtüşebilir. Habermas’ın ilk durumda, yani “teknik kuralları veya doğru stratejileri çığneyen beceriksiz bir davranış, per se başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkumdur; ‘ceza’ deyim yerindeyse gerçekliğin yitirilmesi üzerine kuruludur” tespiti⁷⁴ epistemolojik bağlamda genelleştirilebilir. Diğer bir deyişle, Habermas’ın başarısızlık durumunda ‘gerçeklik kaybı’nı atfettiği araçsal eylem gibi, ‘bilgi’, ‘bilme’ ve günümüz için ‘bilimsellik’ bağlamında ya da bunlar üzerine etkileşimde de başarısızlık ‘gerçeklik kaybı’ ile sonuçlanmaktadır. Yani, doğruluk veya bilgi iddialarına dair, hele ki çeşitlenmenin yoğun olduğu durumlarda, iletişimsel eylem ile ‘kamusal doğrulama bağlamı’nın oluşturulmasının, doğrudan

71 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, ss. 43, 44.

72 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 101.

73 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 46.

74 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 46.

gerçeklikle ilişkili ‘doğruya yakın’ ya da ‘yanlış’ yolları, biçimleri vardır. O halde, Habermas’ın tamamlayıcı ek’ine şu teorik müdahale yapılmalıdır: Bir toplumun kurumsal çerçevesi veya sosyo-kültürel yaşama evreni ve onun içerisinde yer alan amaç-rasyonel eylemin alt sistemleri söz konusu olsa bile, gerçeklikle kurulan bilgi/bilme ilişkisi (ya da bu ilişkiye dair problem) diğer her şey ile ilişkilidir ve dahi bu bağlamdaki her şeyi (bkz. Tablo 1) çapraz kesmektedir. Zira, Habermas’ın tespitine göre de “bilme saf kendini sürdürmeyi aştığı gibi, aynı ölçüde kendini sürdürmenin aygıtıdır da”.⁷⁵

	Kurumsal çerçeve Simgelerle sağlanan etkileşim	Amaç-rasyonel (araçsal ve stratejik) eylemin sistemleri
Eylem yönlendirici kurallar	Toplumsal normlar	Teknik kurallar
Tanımlama düzlemi	Öznelararasında paylaşılan gündelik dil	Bağlamsız dil
Tanımlama tarzı	Karşılıklı davranış beklentileri	Belirli öngörüler Belirli emir kipleri
Edinme mekanizmaları	Rollerin içselleştirilmesi	Becerilerin ve vasıfların öğre- nilmesi
Eylem tipinin işlevi	Kurumların sürdürülmesi (kar- şılıklı güçlendirme temelinde normlara uyumluluk)	Problem çözümü (Amaç-araç ilişkileri ile tanımla- nan hedef ulaşımı)
Kuralların çiğnenmesindeki yaptırımlar	Sözleşmeli yaptırımlar temelinde cezalandırma: otorite karşı- sında başarısız kalma	Başarısızlık: Gerçeklik karşısında başarısız kalma
“Rasyonelleştirme”	Özgürleşim, Bireyselleştirme; tahakkümsüz iletişimin yaygınlaştırılması	Üretici güçlerin artırılması: tek- nik kullanım gücünün yaygın- laştırılması

Tablo 1: Sosyo-kültürel yaşama evreni ve onun içerisinde yer alan amaç-rasyonel eylemin alt sistemleri⁷⁶

Bu, yani ‘çapraz kesme’, şu anlama gelmektedir: Habermas’ın ‘geleneksel toplum’un üst başlığı olarak belirlediği ve “yüksek kültürler” olarak adlandırdığı toplum sistemleri, diğer farkların yanı sıra “herhangi bir merkezi evren-imgesinin (mitos, yüksek din) iktidarın etkin bir meşrulaştırılması amacı ile yürürlükte olması olgusuyla” ayrılıyorsa⁷⁷, bu evren-imgesinin

⁷⁵ Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 119.

⁷⁶ Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 48.

⁷⁷ Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 49.

bilim / bilimsellik ve esasında bilim-imgesi ile ilişkisi de ciddi bir alt belirleyendir. Çünkü bu tür evren-imgeleri bilim ile onun imgesi üzerinden dolayımli olarak ilişkilendirilmektedirler. Bu dolayımın kendisi kamuoyunun en geniş anlamıyla iktidar dolayımı da içerecek biçimde eğitim ile kazandığı, popüler kültür araçları ve içerikleriyle pekiştirdiği ve/veya dönüştürdüğü (ki bu hergünlük durumudur) bir kültürel-uzamdır. Bu uzama, modern toplumda bilim teorisinin (bilimi gerçekte olduğu haliyle kavrama girişiminin) kendisi ve/veya çıktıkları girdiğinde önemli bir çatışma alanı da oluşmaktadır. İşte tam da bu nedenle, sosyal bilimler bölümlerinin kapatılması tartışmasından, ulusal kanallardaki tıp/alternatif tıp tartışmalarına, yine aynı mecralardaki tarih/alternatif tarih tartışmalarından ‘mega projelerde bilimin rolü ve konumu’ tartışmalarına dek gerçeklikle kurulan bilgi/bilme ilişkisi (ya da bu ilişkiye dair problem) diğer her şey ile ilişkili olarak açığa çıkmaktadır. Çünkü kapitalizm öncesi üretim tarzından, endüstri öncesi tekniğin ve modern öncesi bilimin görece durağan modelinden farklı olarak, modern toplumlarda bilim ve bilimsellikle ilişkisi içerisinde kamusal doğrulama bağlamının tesisi gerçeklikle kurduğumuz bilme ilişkisinin gerçekliğine dayanmadığında (Şekil 1’deki meta düzey ile Şekil 2’deki toplumsal kavrayış düzeyi iç içe geçmediğinde) sonuç çok daha hızlı ve şiddetli biçimde ‘gerçeklik karşısında başarısız kalma’ olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu öge, tablodaki (Tablo-1) son satırı (rasyonelleştirme) da ortak kestiğinde, ortaya dolayımli karmaşıklaşan bir ilişkisellik çıkmaktadır. Toplumsal gerçeklikte teknoloji ve bilim birinci üretici güç haline geldiğinde bilim, teknik (teknoloji) ve değerlendirme tek bir sistem içerisinde birleşmekte ve bilimsel-teknik ilerleme “bağımsız bir artı-değer kaynağı” haline dönüşmektedir. Bu durumda doğrudan üreticinin işgücü gitgide önemsizleşmekte ve kalifiye olmayan işgücü değer denkleminde çıkmaktadır.⁷⁸ Bu durumda gerçeklikle kurulan bilme ilişkisindeki herhangi bir aksaklık doğrudan ve en geniş anlamıyla ‘gerçeklik karşısında başarısız kalma’ ile sonuçlanırken, durumu telafi edici hamle ‘değerlendirme’ ayağından, fakat toplumsal kavrayış düzeyinden gelmektedir. Bu durumda olanı resmetmek için bir kez daha Habermas’a dönülebilir:

Böylelikle, toplumsal sistemin gelişiminin bilimsel-teknik ilerlemenin mantığı ile belirlenmiş *göründüğü* bir perspektif ortaya çıkmaktadır. Bu ilerlemenin için yasallığı, işlevsel gereksinimlere boyun eğen politikanın izlemesi gereken şeysel-zorlamaları üretiyor görünür. Fakat bu görünüm etkin bir şekilde yerleştiğinde, teknik ve bilimin rolüne propagandist bir dikkat

78 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, ss. 58, 59.

çekme, demokratik toplumlarda neden pratik sorunlar üzerine demokratik bir irade oluşumunun işlevlerini yitirmesi ve onun yerine yönetim *kadrolarının* alternatif yürütme garnitürleri hakkında genel oylamaya dayalı kararların geçmesi gerektiğini açıklayabilir ve meşrulaştırabilir.⁷⁹

‘Genel oy’, büyük oranda bilim üzerine popüler-toplumsal-kavrayış yönünde, diğer bir deyişle de hergünlüğü-içerisindeki-dasein üzerinden tecesselli edecektir; özellikle de post-normal durumlarda. Bu kavrayışın olası örneklerinden biri için sadece yukarıdaki alıntıyı (Japonya’da yaşanan olayın medyaya yansıyan haberinin altındaki ilk yorum) hatırlamak yeterli olacaktır. Verili seçenekler arası seçim – tüketim – boş zaman üçlüsü ile yapılan-dırılan hergünlük, sosyal medyanın yankı odaları ile tahkim edildiğinde, bilime ve bilimselliğe dair kavrayış ve toplumsal doğrulama bağlamı meta-düzyer teorik düzlemde tamamen gündelik dil ve / veya politik tartışma dili üzerinden bir kavrayışa evrilmektedir. Bu da bilim teorisi içerisinde özellikle Karl Popper’da görülen, ‘bilimsel olarak yönlendirilen bir politik praksiye olan rasyonalist inanç’ı boş düşürmekte ve hatta koşulları tersine çevirmektedir. Öyle ki Imre Lakatos’un bilim teorisi içerisinde Thomas Kuhn’un paradigmatik modeline yönelttiği ve eğer Kuhncu model doğruysa bilimin bir tür “kitle psikolojisi” olarak çalışması gerektiği ve fakat durumun hiç de böyle olmadığına dair eleştirisi⁸⁰ bir üst düzeyde realize olmaktadır. Bilim-içi teori seçimi probleminden öteye geçen bu durum, bilime dair karar anlarında kamusal-doğrulama-bağlamının meta düzeyde (Şekil-2’de ikinci kavrayış düzeyinden toplumsal kavrayış düzeyine) klonlanmasına neden olmaktadır. Araştırma programı olarak bilim ile araştırma nesnesi olarak gerçeklik arasındaki ilişkinin (Şekil-1, Düzey-2) yapılanmasının sosyal unsurlar barındırdığı, yani salt mantıksal bir mekanizma olmadığı tespitini yapan Thomas Kuhn’un paradigmatik modeli, ‘bilim gerçekliğinin kurumsal yansımaları’nda (Şekil-2, Düzey-2) da açıklayıcı güce sahiptir. Habermas’ın şu ifadeleri, adı anılmasa bile, adeta her iki düzey için de konuşan Kuhn’dan gelmektedir:

Bilimsel araştırma, birlikte eyleyen ve birbirleriyle konuşan insanların oluşturduğu bir kurumdur; böyle olduğu için araştırmacıların iletişimi aracılığıyla, neyin kuramsal olarak geçerlilik iddiasında bulunabileceğini belirler. Yasa hipotezlerinin empirik isabetliliği üzerine verilecek kararların temeli olarak denetimli gözlem istemi, daha baştan, belirli sosyal normların bir ön anlaşılmasını varsayar. Bir incelemenin özgül hedefini ve bir gözlemin

79 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 59.

80 Imre Lakatos, “Yanışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi”, *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi*, editör: Imre Lakatos, Alan Musgrave, çeviren: Nur Küçük, İstanbul 2017, s. 222.

belirli kabuller açısından önemini bilmek yeterli değildir; daha çok, temel tümcelerin empirik geçerliliğinin neye dayandığını bilebilmek için, bir bütün olarak bilimsel araştırma sürecinin anlamının anlaşılması gerekir.⁸¹

Bu gereklilik bir üst düzeye de aktarılmaktadır. Ancak bu klonlamada gündelik dilin varsayımsal fazlalıkları da sürece dahil olmaktadır. Bilim teorisi ile toplumsal kavrayış düzeyi arasındaki olağan uyumsuzluk da tam bu nedenden, yani bilime dair karar anlarının toplumsal-doğrulama-bağlamına dahil olan ve fakat gerçeklik üzerinden sınanabilir olmayan ‘varsayımsal fazlalıklar’ın kendiliğindenliğinden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın başında Heidegger’den uyarlanan ve “zaten herkes bu kavramı sürekli kullanır ve onunla ne demek istendiğini hep anlar” kabulüyle üzeri örtülen bir kavram olarak bilim/bilimsellik tam da bu duruma gönderimlidir. Bu örtünün kaldırılmasının somut koşulu pragmatiktir.

Tartışılmamış bir davranış kesinliğinin kuramsal zemini böylesi gizli kanıların (pragmatiklerin temel aldıkları “beliefs”) tahtalarıyla döşenmiştir. Bu genel inanış zemininde, bilimöncesi sabitlenmiş kanılar teker teker sorunsal olurlar ve geçerliliklerinin salt varsayımsal olduğu ancak bu geçerliliğe ilişkin alışkanlığın güncel durumda beklenen başarıyı *güvencelemediğinde* anlaşılabilir.⁸²

Beklenen başarıyı güvencelememe durumu, yukarıda bahsedilen ve tüm alt-alanları çapraz kesen ‘gerçeklik karşısında başarısız kalmak’tan başka bir şey değildir. Ancak bu başarısızlık somut olsa da algılanma – değerlendirilme ve üzerinde yargıda bulunma mekanizması öznelerarası bağlama sosyal olarak yerleşmiş olan ‘eylem-başarı-kıstasları’na bağlıdır. Ancak burada, yani eylem-başarı-kıstaslarının belirlendiği toplumsal düzey ile meta-bilim-teorileri (teori) arasında da bir kopukluk söz konusudur.

Bir zamanlar teori, öğrenim yoluyla *pratik güç* haline gelebilirdi; bugün pratik olmadan, yani birlikte yaşayan insanların kendi aralarındaki davranışlarında açıkça içerilmeden, teknik güce *açınabilen* teorilerle karşı karşıyayız. Elbette bilimler şimdi özgün bir beceri kazandırıyorlar, ama öğrettikleri uygulama becerisi, bir zamanlar bilimsel öğrenim görmüşlerden beklenen yaşama ve eyleme becerisiyle aynı değil.⁸³

‘İki Nesnel Üç Düzeyli Bilim Teorisi Mantıksal Uzamı’nın ikinci düzeyi (gerçekliği konu edinen bilim) ile ‘Üç Düzeyli Toplumsal Bilim Kavrayışı

81 Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, s. 41.

82 Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, s. 42 [vurgu bana ait].

83 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 82.

Uzama'nın ikinci düzeyi (bilim gerçekliğinin kurumsal yansımaları) arasında, kurumsallaşmanın, özellikle uzmanlık temelli disiplinler sınırların esas olduğu üniversite sisteminin getirdiği bir ayrışma vardır. Bu ayrışmayla birlikte geçilen üçüncü düzeyler de ayrık kalmaktadır. Hatırlanacak olursa bu düzeyler, 'meta düzey bilim teorisi' ve 'toplumsal kavrayış düzeyi'dir (bkz. Şekil-2). İronik bir biçimde meta düzey bilim teorisinin kurumsal karşılığı da üniversite ve departmanlaşmış felsefe bölümleridir. Açığa çıkan ironinin nedenlerinden biri felsefenin, en azından kurumsal olarak 'bilimselleşmesi' ile "tıpkı öteki disiplinler gibi (...) üniversiter çatı altında ders programı olan bir akademik mesleğe, uzmanlığa indirgen"mesidir.⁸⁴ Bu nedenle de bilim teorisinin çıktıları 'birlikte yaşayan insanların kendi aralarındaki davranışlarında açıkça içerilmeden' akademik yayınlarda lokalize edilmektedir. Böylece, 19. yüzyıldan itibaren "bilimsel araçlarla dönüştürülmüş bir uygarlık çerçevesinde akademik öğrenim sorunu, yeni baştan bizzat bilimin bir sorunu olarak mı ortaya çıkmaktadır?"⁸⁵ sorusunun yanıtı, özellikle post-normal durumlarda belirginleşerek, 'evet' olmaktadır. Böylece, 'meta-düzyen bilim teorisi' ve 'toplumsal kavrayış düzeyi' arasındaki yarık üzerinde dolayım ve ironik bir gerilim hattı daha açığa çıkmaktadır. Bu hat üzerinde, departmanlar arası ve departman-kamu ilişkisini ketleyen kurumsal, bürokratik ve yer yer de sosyo-epistemolojik (epistemolojik cemaatler arası 'dosta düşmanlıklar' üreten⁸⁶) yapılar hem bilim içi kendiliğinden iletişimi hem de öğrenen veya eğitim görmüş sıradan insanlardan oluşan daha büyük kitleyle rahat ve doğal teması önlemektedir. Meta-bilim teorisi de genel olarak bilimin 21. yüzyıl liberal-pazar ekonomisi koşullarına tâbidir: "(...) örgütlenmiş bilimsel araştırmanın kapısında bekleyen, bilimsel bilgilerin kendisi için belirlenmiş oldukları müşteri, şimdi mutlaka doğrudan doğruya, öğrenen bir halk kitlesi veya tartışan bir kamusal alan değil, tersine genellikle, bilimsel araştırma sürecinin çıktısıyla teknikteki uygulanması açısından ilgilenen bir sipariş vericidir".⁸⁷ İşte, dolayım ve ironi tam da bu noktada açığa çıkar: Hergünlüğündeki Dasein, genel oyu ve ona dayanan tüm etki gücüyle kamuoyunu belirlerken, göstermelik bir kamusal alan açığa çıkmaktadır; zira bilim ve politika arasında

84 Hasan Ünal Nalbantoğlu, "Modern Çağ'da Universitas Kavramına Ne Oldu?", *Arayışlar*, İstanbul 2009, s. 32.

85 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 82.

86 Meselenin bu boyutunda, dostça-düşmanlık biçiminde yapılandırılan kurumsal ve epistemolojik ilişki ağında bilim-içi kamusal alanın oluşturulamaması söz konusudur. Makro-boyutta doğa bilimleri – uygulamalı bilimler entegrasyonuna dahil olamayan sosyal bilimler, mezo-boyutta disiplinler arası net ve kontrastlı sınırlar ve sınır ihlallerinin akademik-şiddetle önlenmeye çalışılması (bu çalışmayı bu disiplin çatısı altında yapamazsın! vb.), mikro-boyutta ise tek bir disiplin çatısı altında çok-paradigmallığın tartışılmasının önünün kesilmesi ve özellikle yerleşmiş paradigmanın kendi 'olağan-bilim'i konusundaki dogmatik ısrarı söz konusudur.

87 Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, s. 103.

daki tercüme süreci son aşamada kamuoyunu muhatap alırken, kurumsal ve sosyo-epistemolojik anlamda kapalı kapılar ardında üretim yapan disiplinler için kapının diğer tarafında ‘sipariş verici’ler beklemektedirler.

Sonuç

Bilgi üretimi ve ona erişim olanaklarının görülmemiş oranda artışı ile ‘cehalet’in yükselişinin eş zamanlılığında gerçeklik tasarımının belirsizleştiği, değerlerin tartışmalı olduğu, ciddi sonuçlar doğurabilecek, öncelikli ve önemli kararların alındığı hallerde bilimin toplumsal meselelere uygulandığı alanlarda ‘post-normal’ durumu epistemolojik olarak teorize edebilmek mümkün müdür? Ana akım olarak adlandırılabilir, klasik pozitivistten neo-pozitivizm çeşitlenmesine, Karl Popper’in eleştirel rasyonalite teorisinden Imre Lakatos’un araştırma programları metodolojine dek evrilen hat bilim teorisi alanını tesis ediyor olsa da ‘bilim’in toplumsal kavrayışını ancak ‘keşif bağlamı’ dahilinde ve epistemolojiye dışsal bir alan olarak ‘sosyolojik bir analizin’ nesnesi olarak konumlandırabilmektedir. Ana akım teorilerin ıskaladığı şey, bilim imgesinin bilimin gerçekliğine uygun olup olmadığına dair bir sorgulamanın kendisinin, bilimin gerçekliğine dair tanımlanmamış ‘ham-veriler’, ‘saf-gözlemler/kavrayışlar’ üzerinde değil, toplumsal bütünlüğün bağlamı aracılığıyla yapılmış veriler, sözcükler - klişeler, kavrayışlar üzerinden çalıştığı gerçeğidir. Buna bağlı olarak, meta-düzeyde bir bilim teorileri çeşitlenmesi ile birlikte ortaya koyduğu ‘kavrayış’ ile kamuoyu ve politika yapıcılarının dil oyunlarındaki bilime dair imajlar kolaylıkla ayırt edilemeyecek biçimde iç içe geçmiş durumdadır. Sosyal gerçeklik simgesel biçimlerin ve temsillerin gramatik ilişkileri ile daima kurulu olarak verilir. Yani sosyal dünyayı temsiller aracılığıyla görünür olan bir ‘gerçeklik’ olarak kavrar ve bir ‘gerçeklik tasavvuruna’ sahip oluruz. Bu bağlamda, ‘bilim’ sözcüğü de böylesi bir simge/temsildir ve toplumsal kavrayış düzeyinde hem ön-verili hem de toplumsal anlamda ön-yapılandırılmış olarak mevcuttur.

Bu çalışmanın temel hipotezi, özellikle post-normal durum(lar)da, epistemolojik teorizasyon için Heidegger’in ve Habermas’ın teorilerinin (onlara rağmen olma riskinin yüklenerek) epistemolojik analizin bir parçası olarak transforme edilebileceğidir. Diğer bir deyişle, *non-analitik theoria* olarak adlandırılan ve odağı doğrudan epistemoloji olmayan teorilerinden eklektik olmayan bir kolajla oluşturulacak alternatif bir meta-teorik zemin hedeflenmiştir. Amaçlanan toplumsal bağlamda ve onun dolayımında oluşturulan bilim imajı (kavrayış) ile bilimin gerçekliğini kendisine konu edinen bilim teorisi arasındaki boşluğu belirleyebilecek teorik bir çerçeve oluşturabilmektir. Bu yapıldığında, yukarıda değinilen ‘iç içe geçmişlik durumu’nda

'bilgi' ve 'bilimsellik' hakkındaki ilişkisellikler aşkınsal bir araştırmanın konusu kılınabilmektedir. Böylece de politika kararları oluşturulurken, 'bilgi'nin toplumsal söylem içine nasıl sokulduğuna dair bir analiz ve kavrayış için kullanılabilecek kavramlar ve teorik bir bakış önerilebilmektedir.

Bu bağlamda, Heidegger'in dünya-içinde-varolan hergünlüğündeki Dasein'ı toplumsal bütünden çıkıp ona geri dönme mekanizmasındaki güncel durumu aydınlatırken, Habermas'ın *theorisi* onu tamamlamaktadır. Böylece post-normal durumların görülme sıklığının arttığı modern toplumlarda, Şekil 1'deki meta düzey ile Şekil 2'deki toplumsal kavrayış düzeyi temas ettirebilecek meta-teorik bir zemin açılabilir. Görülmüştür ki, bilimin 'hergünlük-içerisinde' kavranışı, bilimin epistemolojisine dışsal olmakla birlikte, oluşturduğu dolayısıyla bilim politikalarını ve eğitimini biçimlendirecek güçtedir. Diğer bir deyişle, bu 'hergünlük' epistemolojiyi etkileyen non-epistemolojik bir kavrayıştır. Buna göre, verili seçenekler arası seçim – tüketim – boş zaman üçlüsü ile yapılandırılan hergünlük, günümüzde sosyal medyanın yankı odaları ile tahkim edildiğinde, bilime ve bilimselliğe dair kavrayış ve toplumsal doğrulama bağlamı tamamen gündelik dil ve/veya politik tartışma dili üzerinden bir kavrayışa evrilmektedir. Heidegger'den yapılan transformasyona göre varolan olarak bilgi, epistemolojik bir 'dünya' bilgisinin nesnesi değil, bilakis kullanılan, imal edilen ve benzeri yapılandırır. Bu şekilde karşılaşılan bir varolan olarak bilgi, 'bilmenin' bakışına ön tema olarak dahil olmaktadır. Gerek demokratik ülkelerde gerekse de kitle desteğini meşruiyet temeli olarak kullanan rejimlerde bilim ve politika arasındaki tercüme süreci son aşamada kamuoyunu muhatap aldığından ve öte yandan da politikanın bilimselleştirilmesi için *bilimlerin kamuoyu* ile ilişkilerinin belirleyici olması 'hergünlüğünde-Dasein' kavramının açıklayıcı gücünü artırmaktadır. Diğer taraftan, olağan-üstü veya dışı durumlarda, yani post-normal durumlarda verilecek kolektif ve / veya bireysel kararlarda gerçeklik ile kurulan bilgi ilişkisinin analizi için de bu kavram, Habermas'tan yapılacak eklentiler ile birlikte işlevseldir. Hakikat-ötesi (post-truth) ile birlikte gerçeklikle ilişkinin tematik modeli olan epistemolojik ilişkilendirme, 'bilgi', 'bilim' ve benzeri ilişkiselliklerin sembolik düzeyde yanlış yapılandırılmaları sonucunda gerçeklikle bağın kopması gibi, çoğu zaman realize olan bir risk doğurmaktadır. Bu risk, Şekil-1'deki haliyle 'meta-düzyey' ile Şekil-2'deki haliyle 'toplumsal kavrayış düzeyi' arasındaki uyumsuzluk durumunun oluşmasının bir sonucudur ve bilim teorisi -Heidegger- Habermas arasında kurulan eklektik olmayan bir kolajın bu durumun analizi ve teorizasyonu için de yüksek potansiyel taşıdığı görülmüştür.

Öz

Post-Normal Zamanlarda Bilim Teorisi - Bilim Kavrayışı İlişkisi

Antropojenik iklim değişikliği, COVID-19 pandemisi gibi toplumsal anlamda karar risk düşmesinin ve bilgi temelli öngörü belirsizliklerinin yüksek olduğu 'gerçek durumlar' çatışan değerler ortamı yaratmaktadır. Benzer bir durum 'aşı karşıtlığı' gibi 'yapay olarak üretilmiş', kitlesel-popüler (çoğunlukla yerel) durumlara ilişkin karar alma süreçlerinde de görülmektedir. Çatışan değerler bağlamında bilgiye dayalı olmayan kararlar, gerçeklikten kopma riski taşır. Bu risk, 'bilim önemlidir!' gibi klişelerle minimize edilemezdir. O halde, 'gerçeklikle bağın kopması' riskini minimize ederken gerek olağan bilimin içsel işleyişinde gerekse de toplumla buluşmasında problemler açığa çıktığında politika önerilerinde 'post-modern' teşhislerden daha işlevsel bir alternatifte ihtiyaç duyulmaktadır: Bunun için Thomas Kuhn'un teorisinden yankı bulan "post-normal" kavramı işlevsel görünmektedir. Bu durumda, bilim politika konularına uygulandığında politika önerileri için kesinlik sağlayamaz ve herhangi bir karar sürecindeki çelişkili değerler, problem çözme işinde bile göz ardı edilemez" hale gelir. Tam da bu noktada, etkileşimli diyalog, bilim içi bir yöntem olmaktan öteye geçerek ve müzakere masasına herkesin kendi zihninde farklı birer bilim kavrayışıyla oturup, aynı kelimeleri kullanarak anlaşmaya çalıştıkları bir 'post-normal' durum açığa çıkar. Bu çalışmadaki hipoteetik girişim, non-analitik theoria olarak terimselleştirilen, Heidegger ve Habermas'ın teorilerinden köken alan, eklektik olmayan bir kolajla oluşturulacak alternatif bir meta-teorik zemin açmayı hedeflemiştir. Amaçlanan toplumsal bağlamda oluşturulan bilim imajı (kavrayışı) ile bilimin gerçekliğini kendisine konu edinen bilim teorisi arasındaki boşluğu belirleyebilecek teorik bir çerçeve oluşturabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Post-normal, Bilim Teorisi, Bilim Kavrayışı, Heidegger, Habermas

Abstract

The Relationship Between Theory of Science and Understanding of Science in Post-Normal Times

An environment of conflicting values emerges in decision-making processes regarding real situations with high level of knowledge-based predictive uncertainties and risk levels such as anthropogenic climate change, COVID-19 pandemics. A similar situation is observed in decision-making processes regarding 'artificially produced' (mostly local) mass-popular situations such as anti-vaccination movement. Decisions that are not knowledge-based in the context of conflicting values carry the risk of disconnection from reality. This risk is not minimized by stereotypes like 'science matters'. Therefore, when minimizing the risk of 'disconnection from reality', a more functional alternative is required than 'post-modern' diagnoses when problems arise both in the internal functioning of ordinary science and in meeting with society: For this, the concept of "post-normal", which echoes Thomas Kuhn's theory, seems functional. In this case, when science is applied to policy issues, it cannot provide certainty for policy recommendations, and contradictory values in any decision process become indispensable even in problem solving. It is precisely at this point that interactive dialogue goes beyond being an in-science method, and a 'post-normal' situation emerges in the negotiating table where everyone tries to agree with a different understanding of science in their own mind and try to agree using the same words. The hypothetical intervention in this study aimed to open an alternative meta-theoretical ground to be created with a non-eclectic collage, termed as non-analytical theoria, originating from the theories of Heidegger and Habermas. The aim is to create a theoretical framework to illuminate the gap between the science image (comprehension) created in the social context and the theory of science that takes the reality of science as a subject.

Key Words: Post-normal, Theory of Science, Conception of Science, Heidegger, Habermas.

Kaynakça

- Eczacıbaşı, Faruk, *Daha Yeni Başlıyor*. 4. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Fay, Brian, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. çev. İsmail Türkmen. 4. Basım. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Feyerabend, Paul, *Yönteme Karşı*. çev.: Ertuğrul Başer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Feyerabend, Paul, *Özgür Bir Toplumda Bilim*. çev.: Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Funtowicz, Silvio. O. & Ravetz, Jerome R. "Science for a Post-normal Age", *Futures*, 25, ss. 739-755, 1993.
- Grove, Jack, "Social Sciences and Humanities Faculties 'To Close' in Japan After Ministerial Intervention", *Times Higher Education*, <https://www.timeshighereducation.com/news/social-sciences-and-humanities-faculties-close-japan-after-ministerial-intervention> 2015 (Erişim Tarihi: 05.10.2017).
- Habermas, Jürgen, *"İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim*. çev.: Mustafa Tüzel. 7.Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Habermas, Jürgen, *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*. çev.: Mustafa Tüzel, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.
- Hacking, Ian, *Temsil ve Müdahale -Doğa Bilimleri Felsefesine Girişte Temel Konular-*. çeviren: O. A. Altınok, 1.Baskı. Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Heidegger, Martin *What is Called Thinking?*, translated by F. D. Wieck & J. G. Gray. Harper & Row, New York, 1968.
- Heidegger, Martin, "What is Metaphysics?", ed. D. F. Krell, *Basic Writings*. 2nd rev. and expanded edition, ss. 89-110. Harper-SanFrancisco, San Francisco, 1993.
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*. çev.: Kaan Ökten, 2.Basım. Alfa Yayınları İstanbul, 2018.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*. çev.: Bahadır Sina Şener. 8. Baskı. Dost Kitabevi, Ankara, 2016.
- Hulme, Mike, *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşmıyoruz? -İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Boyutu-*, çev.: Merve Özenç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Jasanoff, Sheila, "Technologies of Humility", *Nature* 450, 33. 2007, <https://doi.org/10.1038/450033a>.
- Lakatos, Imre, "Yanlışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi", *Eleştiri ve Bilginin Gelişmesi*, editör: Imre Lakatos, Alan Musgrave, çev.: Nur Küçük, ss. 123-246. İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.

Nalbantoğlu, Hasan Ünal, “Modern Çağ'da Universitas Kavramına Ne Oldu?”, *Araştırlar*, ss.13-36. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Snow, Charles Percy, *İki Kültür*. çev.: Tuncay Birkan, 5. Baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2010.

Weinberg, Alvin M. “Science and Trans-Science”, *Minerva*, Vol. 10, No.2, ss. 209-222, 1972.

Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*, translated by G.E.M Anscombe, Third Edition, Blackwell Publishing, USA, 2001.

Wolff, Jonathan, “Why is Middlesex University Philosophy Dpartment Closing?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/education/2010/may/17/philosophy-closure-middlesex-university> 2010 (Erişim Tarihi: 25.03.2020)